

UPPSATS



**Religiösa värderingar hos
muslimska SFI-elever**

Jan Andersson

Examensarbete för kandidatexamen

Vårterminen 2016

Religionshistoriska avdelningen

Stockholms Universitet

Innehåll

1	Inledning	4
2	Bakgrund	4
3	Frågeställningar	7
3.1	Fundamentalism	7
3.2	Shari'a och demokrati	8
3.3	Moral.....	9
4	Metod.....	10
5	Litteratur	12
6	Relaterade undersökningar	13
7	Etiska överväganden	14
8	Datainsamling.....	15
9	Operationalisering.....	16
9.1	Bakgrundsfrågor.....	17
9.2	Utövande	18
9.3	Fundamentalism	18
9.4	Shari'a och demokrati	19
9.5	Moral.....	20
10	Resultat.....	20
10.1	Bakgrundsvariabler	20
10.2	Utövande	24
10.3	Fundamentalism	25
10.4	Shari'a och demokrati	27
10.5	Moral.....	30
11	Diskussion.....	33
11.1	Resultat.....	33
11.2	Bortfall.....	34
11.3	Urval.....	35
12	Sammanfattning.....	35
13	Referenser	36
13.1	Litteratur	36
13.2	Rapporter.....	37
13.3	Internetkällor.....	38

Tabeller

Tabell 9-1: Filterfråga.....	16
Tabell 9-2: Bakgrundsfrågor	17
Tabell 9-3: Frågor om utövande.....	18
Tabell 9-4: Frågor om fundamentalism	18
Tabell 9-5: Frågor om shari'a.....	19
Tabell 9-6: Frågor om demokrati.....	19
Tabell 9-7: Frågor om moral.....	20
Tabell 10-1: Korrelation inom temat fundamentalism	26
Tabell 10-2: Korrelation fundamentalism med bakgrundsvariabler	27
Tabell 10-3: Korrelation inom temat shari'a.....	28
Tabell 10-4: Korrelation shari'a med bakgrundsvariabler.....	29
Tabell 10-5: Korrelation inom temat demokrati.....	30
Tabell 10-6: Korstabell för moralfrågorna	31
Tabell 10-7: Korstabell för Sverige som moraliskt land	32
Tabell 10-8: Korrelation moral	32

Diagram

Diagram 10-1: Gren av islam.....	21
Diagram 10-2: Ursprungsländer	21
Diagram 10-3: Åldersfördelning	22
Diagram 10-4: Jämförelse av ålder med samtliga SFI-elever	22
Diagram 10-5: Tid i Sverige	23
Diagram 10-6: Utbildningsnivå	23
Diagram 10-7: Jämförelse av utbildningsnivå med SCBs statistik	24
Diagram 10-8: Utövande av bön.....	25
Diagram 10-9: Deltagande i religiösa aktiviteter	25
Diagram 10-10: Fundamentalism	26
Diagram 10-11: Shari'a	28
Diagram 10-12: Demokrati	30
Diagram 10-13: Moral.....	31

1 Inledning

Den som säger sig tillhöra en viss religion kan i praktiken vara mer eller mindre troende, eller inte troende alls. Det kan handla om att man firar vissa högtider men utan att särskilt bry sig om deras religiösa innebörd, eller att man ibland deltar i gudstjänster och ber någon gång i månaden, eller ett liv i ständig hågkomst av Guds närvaro. Spektrat av religiositet för en person kan vara allt från att religionen endast har kulturell betydelse till att man lever sitt liv helt enligt dess påbud, såväl som att man anser att religion är en privatsak till att man arbetar för att samhället skall formas enligt religionen.

Vad gäller islam i Sverige har de muslimska samfundens organisation och aktiviteter beskrivits i ganska stor detalj. Däremot finns inte mycket kunskap om de värderingar de står för. Och vad gäller värderingar och övertygelser hos muslimer i allmänhet finns nästan ingenting skrivet. Denna uppsats tar fasta på den kunskapsbristen.

Genom en enkätbaserad attitydundersökning av explorativ karaktär med muslimska SFI-elever som respondenter har följande frågor undersökts:

- Är fundamentalism ett utbrett fenomen inom denna grupp?
- I hur stor utsträckning anser man att shari'a bör gälla för muslimer i Sverige och vad är attityden till demokrati?
- Hur ser relationen mellan religion och moral ut och hur uppfattas det svenska samhället i detta sammanhang?

Undersökningens resultat är överlag i samstämmighet med tidigare undersökningar med liknande teman. Respondenterna har en överväldigande positiv attityd till demokrati och en stor del anser också att yttrandefrihet är bra. Samtidigt tycks många mena att islam är undantaget yttrandefriheten och att islamiska regler är viktigare än svensk lag. Stödet för shari'a är också påtagligt. En stor majoritet menar att gudstro är nödvändig för att vara en moralisk person och anser samtidigt att Sverige är ett moraliskt land.

På grund av urvalsmetoden och den stora andel som avstått från att delta i undersökningen kan resultatet inte generaliseras utanför gruppen av respondenter.

2 Bakgrund

Den senaste nationella mätningen av konfessionell tillhörighet i Sverige utfördes 1930 då 15 personer uppgav att de var "mohammedaner eller annat". Sedan dröjde det till 1980-talet innan antalet muslimer började växa på allvar och då främst genom flyktinginvandring. Som konsekvens av den iranska islamistiska revolutionen kom många iranier till Sverige under början av 1980-talet. Senare under samma årtionde resulterade kriget mellan Iran och Irak, inbördeskriget i Libanon och de palestinska upproren att många araber sökte sig hit. Under 1990-talet följde många somalier som flydde sitt sönderfallande land och många bosnier från likaledes sönderfallande Jugoslavien. Från att 1970 ha uppskattats till 9000 personer var antalet muslimer i

Sverige kring år 2000 mellan 250 000 och 400 000.¹ För utvecklingen under 2000-talet verkar det saknas sammanställd nationell statistik men baserat på siffror från FN och Eurostat uppskattar Pew Research Center 2010 antalet till 451 000 personer.²

Vad som menas med ”muslim” i den här statistiken förefaller i bästa fall vara ursprungsland multiplicerat med vad man tror är dess andel muslimer.³ Eller med andra ord sannolikheten att man tillhör en viss etnisk grupp. Dock har åtminstone ett försök gjorts att närmare karaktärisera den svenske muslimen. Åke Sander undersökte 1993 religiositet i Göteborgstrakten för personer med bakgrund i länder med muslimsk majoritet och kom fram till att 65 % av samtliga och 80 % av de som sade sig vara muslimer var religiösa i någon bemärkelse.⁴ Mer än så verkar vi inte veta.

Det har skrivits en hel del om islam i Sverige och villkoren för dess utövande, ofta med fokus på organisationer, religionsfrihet och skolor. I antologin ”Religionsfrihet i Sverige” beskrivs många problem och utmaningar när religiös praktik möter ett mindre förstående samhälle.⁵ Detta kan ta sig uttryck som svårigheter att hitta halalslaktat kött och få medicinskt kompetent hjälp med omskärelse och majoritetssamhällets attityder till etableringen av moskéer. Även frågor som lediga helger, tid för bön på arbetet och ovana vid yttre demonstrationer av religion som slöja och hälsningsceremonier diskuteras. I antologin ”Blågul islam? Muslimer i Sverige” redogörs också för muslimskt liv i Sverige ur allehanda synvinklar.⁶ Dessa båda antologier kan sägas utgöra en presentation av bredden på forskningen om islam i Sverige. Vidare har Jonas Otterbeck undersökt villkor och möjligheter för muslimer i den svenska skolan.⁷ Jenny Berglund har forskat om religiös undervisning i muslimska friskolor, som tolkades som ett sätt att skapa samhörighet till både den islamiska traditionen och det svenska samhället.⁸ Pernilla Ouis och Ann-Sofie Roald har gett sin syn på att vara muslim i Sverige, delvis baserat på egna erfarenheter som konvertiter till islam och som verksamma med *da'wah* för en muslimsk organisation.⁹

Antalet svenska muslimska församlingar är för närvarande cirka 100. De flesta av dessa är anslutna till endera av Förenade Islamiska Församlingar i Sverige, Sveriges Muslimska Förbund eller Islamiska Kulturcenterunionen i Sverige. Samtliga dessa har klassificerats som riksorganisationer med statligt bidrag och ansvar att upprätthålla och förstärka samhällets grundläggande värderingar. FIFS ingår tillsammans med bland annat Islamiska förbundet i Sverige och Sveriges unga muslimer i paraplyorganisationen Sveriges muslimska råd. På riksnivå finns också Islamiska riksförbundet i Sverige och Islamiska shiasamfunden.¹⁰ Framväxten av

¹ Ouis 2011: 236.

² Pew Research Center 2011: 124.

³ Sander 1993: 13. Se även Larsson (2012) för en mer aktuell diskussion om muslimsk demografi i Europa och Sverige.

⁴ Sander 1993: 20.

⁵ Karlsson & Svanberg 1997.

⁶ Svanberg & Westerlund 1999.

⁷ Otterbeck 2000.

⁸ Berglund 2009.

⁹ Ouis & Roald 2003.

¹⁰ Svanberg och Westerlund 1999: 16.

organisationerna har präglats av splittring och maktkamper. Diversifieringen har tenderat att ske längs etniska/nationella gränser¹¹, en utveckling som också noterats i andra europeiska länder.¹²

Islamiska förbundet i Sverige har intagit något av en särställning i landet. Förbundet driver Stockholms stora moské och har deltagit i grundandet av ett stort antal andra muslimska organisationer. I paraplyorganisationen Sveriges muslimska råd har nio av tolv organisationer grundats av Islamiska förbundet och ytterligare en av dem är nära relaterad. Personberoendena mellan organisationerna är många. När media vill diskutera frågor relaterade till muslimer i Sverige vänder de sig i sju fall av tio till någon av dessa organisationer vilka således har givits rollen som autentiska företrädare för alla muslimer i Sverige.¹³

Men om värderingar inom det muslimska civillsamhället sägs inte mycket i den akademiska litteraturen. För organisationerna i sfären kring Islamiska förbundet finns dock källor utanför akademien och med att deras verksamhet uppmärksammats av media. Förbundet deltog 1989 i grundandet av *Federation of Islamic Organizations in Europe* (FIOE), allmänt betraktat som Muslimska brödrskapet europeiska systerorganisation. FIOE är inte styrt av brödrskapet utan samhörigheten är baserad på en gemensam ideologisk grund. Organisationerna inom FIOE är självständiga men koordinerar aktiviteter när det passar.¹⁴ Enligt Mahmoud Khalfi, imam och direktör för Stockholms stora moské, är Muslimska brödrskapets tolkning av islam den bästa. Den utgör enligt honom en ideologi för social rättvisa och är inte mer kontroversiell att verka för än liberalism eller socialism.¹⁵

Men mer detaljerad information än så är svår att finna, den kunskap vi har om värderingarna är i stort sett baserad på indicier. Ett aktuellt exempel är när Mehmet Kaplan, tidigare ordförande för Sveriges unga muslimer och presstalesman för Sveriges muslimska råd, fick lämna regeringen efter att ha visat sig i alltför många sammanhang med turknationalister och representanter för AKP, Turkiets regerande islamistiska parti.¹⁶ Kaplan tog avsked från regeringen hellre än avstånd från sina kontakter.¹⁷ Ett annat omtalat exempel är när Islamiska förbundets ordförande Omar Mustafa år 2013 fick lov att välja mellan en plats i Socialdemokraternas styrelse och fortsatt ordförandeskap efter att det visat sig att han upprepade gånger bjudit in föreläsare som uttryckt sig antisemitiskt och homofobiskt. Mustafa valde att lämna Socialdemokraterna.¹⁸ Utmärkande är konflikten mellan å ena sidan uttalat stöd för politiskt accepterade värden och å andra sidan vad

¹¹ Alwall 1999: 147.

¹² Vidino 2010: 8.

¹³ sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2795&artikel=5796656. Hämtad 2014-12-13.

¹⁴ Verfassungsschutz NRW 2006: 7, Pew Research Center 2010: 22, Besson 2005: 100. Islamiska förbundets relation till Muslimska brödrskapet omnämns som ”inspirerat” av Svanberg & Westerlund 1999: 23.

¹⁵ Intervju med Mahmoud Khalfi i Stockholms stora moské, 2014-11-21.

¹⁶ <http://www.svt.se/nyheter/inrikes/kaplan-umgas-med-erdo-ans-man-i-sverige>,

<http://www.svt.se/nyheter/inrikes/svt-nyheter-avslojar-kaplan-har-traffat-islamister-vid-flera-tillfallen>.

Hämtade 2016-05-21.

¹⁷ <http://www.svt.se/nyheter/inrikes/mehmet-kaplan-avgar>. Hämtad 2016-05-15.

¹⁸ expo.se/2013/kritiserad-socialdemokrat-valdes-in-i-partistyrelsen_5821.html. Hämtad 2016-05-15.

<http://www.dn.se/sthlm/antisemitisk-talare-bjods-in-av-islamiska-forbundet>. Hämtad 2016-05-15.

<http://www.aftonbladet.se/nyheter/artide16596235.ab>. Hämtad 2016-05-15.

man faktiskt ägnar sig åt och vilka kretsar man umgås i. Var värdegrunden egentligen är lagd är oklart.

Hur man organiserat sig och arbetat politiskt och i civilsamhället för att ta vara på möjligheterna att leva ett islamiskt liv har således uppmärksamats, även om man sällan berör frågan om företrädarnas värderingar. Men om attityder, övertygelser och värderingar hos muslimer i allmänhet verkar nästan ingenting finnas skrivet. Detta är anledningen till undersökningen som presenteras i denna uppsats.

3 Frågeställningar

De begrepp som undersökningen omfattar är allmänt spridda och använda i många olika sammanhang. Man kan därför inte anta att respondenterna delar uppfattning om deras betydelse. Det har därför varit viktigt i arbetet med enkäten att söka klargöra begreppens innebörd. Detta har gjorts genom att varje frågeställning undersökts via ett antal frågor ämnade att mer detaljerat förstå respondentens attityd till frågeställningen. Undersökningen har därför explorativ karaktär.

3.1 Fundamentalism

Muslimska rörelser har de senaste decennierna ofta kommit att beskrivas som fundamentalistiska. Särskilt på den högerpopulistiska sidan av samhällsdebatten har muslimer betraktats som värderingsmässigt fast i en bokstavlig tro med medeltida karaktär.¹⁹ Begreppet fundamentalism myntades dock ursprungligen som benämning för en protestantiskt rörelse i USA i början av 1900-talet. Denna rörelse förordade en återgång till vad man betraktade som den kristna trons fundament genom bokstavlig tolkning av bibeln och strikt efterlevnad av dess budskap.²⁰

Ett teologiskt argument för utbredningen av fundamentalism inom den muslimska gruppen kan baseras på att uttolkarna av islam allmänt är överens om att koranen är Guds bokstavliga ord. En del av anledningen till att vissa protestantiska rörelser ursprungligen kom att kallas (och kalla sig själva) fundamentalistiska var deras bokstavliga bibeltolkning. Samma användning av begreppet i fallet islam innebär att islam i sig är fundamentalistiskt. Det är förstås inte givet att de muslimska uttolkarnas uppfattning delas av den muslimska allmänheten. Jämförelsen är inte heller helt rättvis eftersom även berättelserna om vad Muhammed gjort och sagt – de så kallade *abadith* – räknas till islams grundläggande texter, och dessa betraktas inte som Guds ord.

En precis definition av begreppet ”fundamentalism” verkar saknas, precis som att ”religion” inte heller har en exakt definition. I ”The Fundamentalist Project” diskuteras begreppet fundamentalism utförligt men man konstaterar att det åtminstone inte finns något bättre ord för det man studerar. Istället för att försöka sig på en precis definition försöker man beskriva vad fundamentalism kan vara. Det handlar om en kamp mot vad man betraktar som ett hot mot ens identitet och sätt att leva. Kampen förs genom att återgå till de ideal som man betraktar som

¹⁹ Till exempel Jimmie Åkessons, partiledare för Sverigedemokraterna, debattartikel i Aftonbladet 2009 med rubriken ”Muslimerna är Sveriges största utländska hot”.

<http://www.aftonbladet.se/debatt/debattammen/politik/artide12049791.ab>. Hämtad 2016-06-02.

²⁰ Omnämnt i många böcker om fundamentalism. Se till exempel Armstrong 2000: 10.

fundamentala för religionen. Valet är selektivt, fundamentalister väljer de element av tron som bäst stärker deras identitet, håller samman deras rörelser och skapar en gräns mot dem som de betraktar som de andra (vilka kan vara andra fundamentalister). Fundamentalister kämpar också under ledning av Gud eller någon annan transcendent kraft.²¹

Karen Armstrong gör i boken ”Kampen för Gud. Fundamentalism inom judendom, kristendom och islam” en liknande beskrivning av fundamentalism – den är en kamp mot sekulär politik vilken betraktas som fiendlig mot religionen och anses utgöra en risk för de troende att bli utplånade. För att förstärka sin identitet återupplivar man valda delar av vad man uppfattar som äldre doktriner och bruk.²² Det har alltid funnits människor som bekämpat förändringar men fundamentalism är enligt Armstrong ett nytt fenomen. Den av västvärlden utvecklade och på naturvetenskaplig rationalitet grundade civilisationen är historiskt unik och fundamentalism är en reaktion mot denna utveckling. Armstrong skriver att över hela världen ”tampas människor med nya villkor och har tvingats ompröva religiösa traditioner som varit anpassade för en helt annan sorts samhälle”.²³

I *Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung* undersökning från 2013 om fundamentalism och främlingsfientlighet definierades fundamentalism som tre relaterade attityder: ”that believers should return to eternal and unchangeable rules laid down in the past; that these rules allow only one interpretation and are binding for all believers; that religious rules have priority over secular law”.²⁴ Eftersom frågorna som ämnar testa fundamentalism har tagits från WZBs undersökning har denna definition särskild betydelse för den föreliggande undersökningen.

Sammanblandning av fundamentalism med islamism (att arbeta för islam som samhällsordning, politisk islam) är också vanlig, vilket kan uppfattas som naturligt. Eftersom en stor del av islams textuella fundament utgörs av traditionerna om vad profeten Muhammed sagt och gjort under tiden som den islamiska staten etablerades blir en återgång till detta fundament även en fråga om samhällsordning. Åtminstone tidigare har begreppet fundamentalist kommit att identifieras med politisk aktivism och terrorism²⁵ men inom akademien är dock sådana definitioner knappast längre förekommande.

3.2 Shari’a och demokrati

Den andra frågeställningen i undersökningen rör muslimers syn på demokrati och shari’a. Tidigare undersökningar har visat att i länder med muslimsk befolkningsmajoritet är befolkningen lika positivt inställd till demokrati som i västvärlden.²⁶ Undersökningar har också visat att man är välvilligt inställd till shari’a som samhällets lag i stora delar av den muslimska världen.²⁷ Detta kan uppfattas som en motsägelse och är därför intressant att undersöka.

²¹ Marty & Appleby, 1991: x.

²² Armstrong 2000: 11.

²³ Armstrong 2000: 12.

²⁴ Koopmans 2000: 2.

²⁵ Esposito 1995: 7.

²⁶ Norris & Inglehart 2002

²⁷ Pew Research Center 2012: 15.

En del muslimska tänkare har genom att referera till principen om *shura* hävdade att shari'a innebär ett demokratiskt styrelseskick. Shura är koranens påbud om att inför ett beslut bör konsultation genomföras med dem som påverkas av beslutet. Shari'a är därför kompatibelt med demokrati (eller är till och med allt som demokrati är) och en rättrogen muslim kan vara positivt inställd till både shari'a och demokrati.

Andra menar att demokrati innebär att människan själv väljer och vrakar sina lagar, medan shari'a är Guds oföränderliga lag som människan har att underkasta sig. Att människan stiftar sina lagar innebär att hon jämställer sig med Gud, vilket enligt utbredd uppfattning är den yttersta synden. Demokrati och shari'a är därför fundamentalt inkompatibla.²⁸

Konflikten i den principiella diskussionen accentueras av det faktum att många muslimer är invandrare från länder utan demokratisk tradition.²⁹ Utgångspunkten måste vara att de saknar praktisk erfarenhet av det demokratiska systemet. Man kan inte anta att de förstår förutsättningarna för en fungerande demokrati.

Undersökningen måste därför söka klargöra vad man menar med demokratibegreppet.

Shari'a i sin vidaste bemärkelse innebär den levda religionen inklusive etik och juridik för alla aspekter av livet.³⁰ Kroppsställning och -rörelser vid bön och dietföreskrifter är delar av shari'a men i populär användning likställs ofta shari'a med den rättstradition som också är en del av den. Shari'a blir synonymt med brutala kroppsbestraffningar. Eftersom shari'a är den levda religionen är det inte osannolikt att en muslim håller med om att shari'a borde gälla för muslimer. Det betyder inte att denne anser att allt inom shari'a bör tillämpas. Eftersom de flesta muslimska länder är sekulära diktaturer som inte implementerar mer än delar av shari'a kan det inte heller förutsättas att man har full förståelse för vad saken innebär i praktiken. Således måste även förståelsen av begreppet shari'a undersökas.

3.3 Moral

Den tredje frågeställning berör relationen mellan personlig moral och gudstro. Pew Research Centers undersökning av muslimer i många länder har visat att en majoritet muslimer anser att tron på Gud är nödvändig för att ha en god moral.³¹ Eftersom shari'a kan förstås som den levda religion inklusive dess ritualer och etik är religion och moral potentiellt tätt relaterade. Vad som är gott och vad som är ont kan då uppfattas som delar av det budskap vi fått från Gud. Att ha en god moral blir därmed samma sak som att hålla sig till budskapet. Tillsammans med det faktum att innebörden av personlig moral naturligtvis skiljer sig från person till person måste betydelsen av begreppet kvalificeras med ett antal delfrågor som utgör exempel på vad man menar med god moral. Med tanke på att Sverige vanligen uppfattas som ett moraliskt liberalt land och att en stor

²⁸ Vilket kommer till uttryck i Yussuf al-Qarawadis "Priorities" (2000), avsnittet The Islamic Movement At Political And World levels/The Necessity Of Islamic Presence In The West.

²⁹ Freedom House: Endast Pakistan, Turkiet och Libanon "partly free", resten "not free".
<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2015>. Hämtad 2016-05-15.

³⁰ Se till exempel Abdal-Haq 2002: 37.

³¹ Pew Research Center 2012: 73.

del av den svenska befolkningen säger sig sakna gudstro³² blir det också intressant att undersöka respondenterna syn på Sverige ur det moraliska perspektivet.

4 Metod

Givet syftet att undersöka värderingar hos muslimer i allmänhet förefaller det naturligt att använda en enkät med attitydfrågor och samla så många svar som behövs för att kunna analysera resultatet med statistiska metoder. Det finns förstås en rad med invändningar mot metoden.

Målgrupp för undersökningen är muslimer. Det första problemet är då givet: någon allmänt accepterad objektiv definition av ”muslim” existerar knappast. Försök har gjorts men med tanke på de många invändningarna är frågan inte avgjord.³³ Traditionalisten kan argumentera för att den är muslim som tror att det inte finns någon gud förutom Gud och att Muhammed är hans profet, och därtill åtminstone har ambitionen att uppfylla religionens alla påbud. I andra ändan av spektrumet finns någon som är uppvuxen i en muslimsk kulturell kontext och som med självklarhet anser sig vara muslim men knappast uppfattar sig som särskilt religiös. Sedan följer frågan om vad ”religion” innebär, också den utan tydligt svar. Självidentifiering tycks vara den enda möjliga definitionen.

Syftet med undersökningen kan till en del sägas vara att undersöka graden av muslimers religiositet, vilket innebär att det inte får finnas någon risk att vissa personer väljs bort för att de inte är tillräckligt religiösa. Frågan är om ”muslim” uppfattas som en religiös tillhörighet eller även kan vara en social, kulturell, etnisk eller annan identitet. Ett för snävt urval kan resultera i att svaren på frågorna begränsas till det rent religiösa perspektivet.

En grundläggande invändning mot enkäter av den föreliggande typen är att det inte finns någon garanti för att frågeställare och respondent uppfattar dess frågor på samma sätt. Även om stor omsorg lagts på att formulera frågorna så tydligt som möjligt återstår att kulturell bakgrund och förförståelse för det efterfrågade har betydelse för hur frågorna uppfattas, så ock själva formen för en fråga som ämnar undersöka en viss aspekt. Man kan inte heller anta att alla är lika uppmärksamma på frågans implikationer och komplikationer. För att ta ett exempel: Betrakta påståendet ”Belief in God is necessary to be a moral person”. För det första, vad som menas med moral lär skilja mellan samhällen och mellan personer. Är det att sköta sitt jobb och betala skatt eller är det att följa Guds ord? Med den förstnämnda tolkningen har Gud ingen betydelse, med den sistnämnda sammanfaller nära nog moral och tro. För det andra, är det rimligt att anta att alla respondenter inser vad *necessary* innebär för betydelsen av påståendet? Slarvigt läst och förstått kan det uppfattas som att gudstro är *bra* för moralen. För det tredje, formen på uttrycket kan ha betydelse för respondenternas svar. Påståendets positiva form torde göra det lättare att instämma i det. Man kan fråga sig om resultatet skulle bli detsamma om det hade formulerats som det satslogiskt ekvivalenta ”De som inte tror på Gud är omoraliska”.

³² <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/04/14/map-these-are-the-worlds-least-religious-countries>. Hämtad 2016-05-20.

³³ Se till exempel Sander 1993: 11.

Dessutom är det känt att respondenter ofta svarar som de tror att omgivningen förväntar sig snarare än enligt sin egen övertygelse.³⁴ Men om ambitionen med enkäten inte enbart är att undersöka privat utövande utan även religiösa värderingar som åtminstone potentiellt har effekt i och på samhället, är inkluderingen av den påverkan som sociala konventioner utgör snarare önskvärd eftersom de är integrala och betydelsefulla delar av det sammanhanget. Påverkan av den sociala konventionen bör också vara starkare när respondenten blir direkt tillfrågad, till exempel vid en telefonbaserad enkät eller vid en vallokalsundersökning – det är känt att tillfrågade kan svara mer politiskt korrekt än vad de sedan faktiskt röstar när ingen ser eller hör.³⁵ I den föreliggande undersökningen är respondenterna fullständigt anonyma och besvarar frågorna i en dator utan kontakt med andra människor som skulle kunna döma dem och bör enligt detta synsätt svara vad de egentligen anser snarare än vad de tror omvärlden förväntar sig. Det är inte uppenbart om den här invändningen är ett problem eller en tillgång, och inte heller om undersökningen lyckas undvika respektive dra nytta av den.

Trots dessa invändningar finns det goda skäl att ändå välja en sådan här metod. Religion är en av de huvudsakliga källorna till personlig och social identitet. Att mäta spridningen av religiösa övertygelser genom enkäter är ett populärt och användbart verktyg för att förstå hur religion påverkar samhället.³⁶ Fördelen med en kvantitativ metod som enkätbaserade undersökningar är att det är möjligt att analysera svaren med statistiska metoder och, givet att ett antal krav är uppfyllda, även generalisera resultatet till hela populationen. En mer kvalitativ ansats, med till exempel djupintervjuer av ett fåtal individer, kan på grund av den alltför begränsade urvalsstorleken inte generaliseras utanför det observerade. Men den kan å andra sidan ge upphov till hypoteser vars giltighet kan undersökas med kvantitativa metoder. Omvänt kan en bred explorativ kvantitativ ansats ge indikativa resultat som kan påvisa områden värda en djupare undersökning. Det mesta av den samhällsvetenskapliga forskningen blandar dessa ansatser.³⁷

De krav som skall vara uppfyllda för att kunna generalisera resultaten är framför allt att urvalet av respondenter är slumpmässigt och att urvalet är representativt för hela populationen.³⁸ Dessa två krav är relaterade – om urvalet gjorts slumpmässigt och är tillräckligt stort kommer det att vara representativt för hela populationen (för det är så slumpen fungerar).³⁹ Statistisk teori utgående från centrala gränsvärdessatsen säger sedan att vi med viss konfidens kan säga någonting om den population varifrån urvalet gjorts.⁴⁰ Förutom slumpmässigheten är det också viktigt att bortfallet av respondenter inte är för stort.⁴¹ Vanligtvis har man en orsak att välja att avstå från att delta i en undersökning och är orsaken systematisk kommer urvalet att bli skevt.⁴² Om många till exempel avstår från att delta i en undersökning som försöker mäta religiositet för att de inte känner sig

³⁴ Navarro-Riviera & Kosmin 2011: 410.

³⁵ Se *Bradley-effekten*, https://en.wikipedia.org/wiki/Bradley_effect. Hämtad 2016-05-19.

³⁶ Navarro-Riviera och Kosmin 2011: 397.

³⁷ Patel & Davidsson 2011: 14.

³⁸ Vejde 2011: 160.

³⁹ Edling & Edström 2003: 42.

⁴⁰ Edling & Edström 2003: 43. Se även Navarro-Riviera & Kosmin 2011: 401. Ett urval på knappt 100 personer från en population på 100 000 ger en felmarginal på 10 %.

⁴¹ Vejde 2011: 23.

⁴² Bell 2016: 184.

tillräckligt religiösa för att ha någonting att säga, kommer de som deltar att vara överdrivet religiösa jämfört med populationen och därmed faller själva syftet med undersökningen.

Svenska för invandrare (SFI) har befunnits vara en praktiskt användbar kanal för att nå ett större antal respondenter. Valet av kanal har inneburit ett antal utmaningar och begränsningar.

De som deltar i SFI är till stor del relativt nyanlända till Sverige och man kan därför inte anta att de är särskilt väl integrerade i det svenska samhället. Attityder och värderingar kan över tiden förändras i olika riktningar, dels genom påverkan av majoritetssamhället, dels genom ett intresse att bevara och odla den traditionella kulturen i diasporan. Ett urval av SFI-elever kan därför inte utan vidare antas vara representativt för alla muslimer i Sverige. Möjligheten att observera förändringar av attityder över tiden i det nya landet går också till stor del förlorad.

Av uppenbara skäl är det rimligt att anta att SFI-elever inte kan svenska särskilt bra. Enkätfrågorna har därför översatts till de vanligaste språken i de länder de flesta muslimska invandrare kommer från. Översättningarna introducerar ytterligare ett led av tolkning till den som ofrånkomligen görs av varje respondent. De hjälper inte heller om eleverna är lässvaga även på sitt eget språk.

5 Litteratur

För grundläggande uppgifter om enkäter som forskningsmetod inom det religionsvetenskapliga området har avsnittet ”Surveys and questionnaires” i ”The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion” använts.⁴³

Källor till kunskap om statistisk analys har varit böckerna ”Forskningsmetodik och statistik” av Edvard Befring, ”Kvantitativa metoder” av Christofer Edling och Peter Hedström och ”Hur man räknar statistik” av Olle Vejde. De sistnämnda är litteratur i kurserna i sociologi på Stockholms universitet. Böckerna har framför allt använts som handledningar för den statistiska analys som genomförts i undersökningen.

Ett antal attitydundersökningar har studerats, i första hand för att utgöra bakgrund och jämförelsematerial, men även för att lära av misstagen och låna de goda idéerna. Dessa undersökningar diskuteras i avsnitt 6.

Källor till forskningsetiska överväganden har varit Vetenskapsrådets ”God forskningssed” och ”Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning”.

För övrigt refereras ett antal källor punktvis till stöd för argumentationen.

⁴³ Navarro-Riviera och Kosmin 2011.

6 Relaterade undersökningar

Det finns sedan tidigare ett antal undersökningar om muslimers åsikter och attityder. Någon av dem berör Sverige, några är svenska men berör ämnet flyktigt.

Pew Research Center undersökte 2008-2009 och 2011-2012 muslimers attityd till religion, samhälle och politik i ett stort antal länder med muslimsk befolkning. Ett resultat är att en övervägande del av muslimerna i många länder anser att gudstro är nödvändigt för att vara en moralisk person och vill ha shari'a som landets lag, samtidigt som många ändå föredrar demokrati.⁴⁴ Båda dessa frågeställningar är intressanta i ett svenskt perspektiv eftersom svenskar i allmänhet inte är religiösa och därför skulle vara omoraliska och att demokrati och shari'a ofta uppfattas som oförenliga.

Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB) publicerade 2014 en studie med syftet att undersöka utbredningen av fundamentalism och dess samband med främlingsfientlighet. Respondenter var muslimer av marockanskt och turkiskt ursprung i sex västeuropeiska länder med infödda kristna som kontrollgrupp. Särskilt intressant är att ett av de undersökta länderna var Sverige.⁴⁵ Studien visar att fundamentalism och främlingsfientlighet har ett samband och att dessa attityder är påtagligt större bland både yngre och äldre muslimer än bland infödda kristna.⁴⁶ Studiens jämförelse av muslimska och kristna har kritiserats – de har inte samma grundläggande syn på religiösa regler och därtill relaterade frågor kan inte jämföras. Den fundamentalism som studien påvisar omsätts sällan i praktik och skulle därför vara ett fall av *social desirability bias*.⁴⁷ I WZBs undersökning refereras även ett antal tidigare undersökningar av bland annat fundamentalism.⁴⁸

En undersökning utförd av **ICM Research** i Storbritannien 2006 redovisade bland annat brittiska muslimers syn på shari'a och de då nyligen timade terrorattacker i London. 40 % av de tillfrågade föredrog shari'a istället för brittisk lag och 20 % uppgav sig sympatisera med självmordbombarnas känslor och motiv.⁴⁹ En liknande undersökning av **NOP Research** samma år visade på attityder till yttrandefrihet och en islamisk stat. 68 % höll med om att de som förolämpar islam skall arresteras och åtalas, 30 % föredrog shari'a framför brittisk lag och 28 % hoppades att Storbritannien en dag skall bli en islamisk stat.⁵⁰

Den så kallade **Intoleransrapporten**, publicerad 2004 av Brottsförebyggande rådet och Forum för levande historia, är en studie om intolerans bland skolungdomar. En aspekt är muslimska

⁴⁴ Pew Research Center 2013.

⁴⁵ Beskriven i ett *discussion paper* av Koopmans 2014.

⁴⁶ <http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2013/12/13/how-widespread-is-islamic-fundamentalism-in-western-europe>. Hämtad 2016-09-10.

⁴⁷ <http://www.thenational.ae/world/europe/european-research-on-religious-fundamentalism-criticised>. Hämtad 2016-09-10.

<http://www.trouw.nl/tr/nl/4728/Islam/artide/detail/3561716/2013/12/13/Enquete-bewijst-dat-veel-Europese-muslims-fundi-zijn-Of-toch-niet.dhtml>. Hämtad 2016-09-10.

⁴⁸ Koopmans 2014: 6.

⁴⁹ <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1510866/Poll-reveals-40pc-of-Muslims-want-sharia-law-in-UK.html>. Hämtad 2016-09-10.

⁵⁰ <http://www.cbsnews.com/news/many-british-muslims-put-islam-first>. Hämtad 2016-09-10.

ungdomars attityder till andra grupper i samhället. Undersökningen visar en negativ attityd mot judar och homosexuella hos muslimer, och även negativ attityd mot muslimer hos ungdomar med svenskfödda föräldrar.⁵¹

TNS Gallup utförde 2006 en undersökning om attityder till integration och internationella konflikter bland muslimer i Norge och den norska befolkningen generellt. Norska muslimer menar i högre grad än infödda norrmän att kränkande bilder bör straffas och är mindre positiva till FN-ledda militära interventioner. Infödda norrmän tror i högre grad än muslimerna själva att de följer de råd imamerna ger dem.⁵²

7 Etiska överväganden

Eftersom undersökningen omfattar frågor av känslig karaktär som etnicitet, religion och politiska åsikter för en grupp människor som många uppfattar som utsatta har det varit viktigt att överväga de etiska frågor som därmed uppstått.

I Vetenskapsrådet skrift ”Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning” beskrivs fyra krav som bör vara uppfyllda för att skydda individer som deltar i forskningsprojekt.

- **Informationskravet** innebär att personer som deltar i ett forskningsprojekt skall informeras om syftet med forskningen, deras uppgift i projektet och villkoren för deras deltagande. Det skall vara tydligt att deltagandet är frivilligt och att det när som helst kan avbrytas.⁵³
- **Samtyckeskravet** innebär att man skall inhämta deltagarnas samtycke till att delta i projektet.⁵⁴ De som väljer att avstå eller avbryta får inte utsättas för otillbörliga påtryckningar.⁵⁵
- **Konfidentialitetskravet** innebär att personliga uppgifter inte får otillbörlig spridning.⁵⁶
- **Nyttjandekravet** innebär att insamlade personuppgifter inte får användas för andra ändamål än forskning.⁵⁷

Dessa individskydds krav skall vägas mot kravet på att forskning skall kunna bedrivas för att fördjupa våra kunskaper till nytta för individer och samhälle.⁵⁸

Vad gäller konfidentialitets- och nyttjandekraven är de uppenbart ovidkommande, eftersom denna undersökning inte omfattar personuppgifter. Enkäten saknar frågor som skulle kunna innebära identifiering av respondenten och den plats där enkäten genomförts eller IP-adress till den dator som använts har inte heller registrerats.

⁵¹ BRÅ 2004.

⁵² TNS Gallup 2006.

⁵³ Vetenskapsrådet 1990: 7.

⁵⁴ Vetenskapsrådet 1990: 8.

⁵⁵ Vetenskapsrådet 1990: 10.

⁵⁶ Vetenskapsrådet 1990: 12.

⁵⁷ Vetenskapsrådet 1990: 14.

⁵⁸ Vetenskapsrådet 1990: 5.

Kraven på information och samtycke verkar i praktiken vara lågt ställda. Vid telefonbaserade enkäter kan de flesta av oss vittna om att informationen handlar om en mycket kort presentation följt av en kort fråga om man vill vara med. Samhällets krav på att forskning skall bedrivas kan också väga tyngre än möjliga etiska invändningar. Den i avsnitt 6 refererade ”Intoleransrapporten” var en brett upplagd nationell undersökning med medvetet provokativt formulerade frågor om attityder till minoriteter genomförd som klassrumsenkät från grundskolans årskurs åtta till och med tredje året på gymnasiet.⁵⁹ I instruktionen till de utvalda klassernas lärare angavs att de skulle instruera eleverna att deltagandet var frivilligt.⁶⁰ Men med tanke på den tvångsmässiga klassrumssituationen (eller i fråga om gymnasiet pseudotvång) kan det helt visst diskuteras huruvida eleverna fullt ut förstod och kunde ta tillvara på möjligheten att avstå från att genomföra enkäten. Något större bortfall på grund av att elever avstod registrerades heller inte.⁶¹ Eftersom frågorna berörde kontroversiella ämnen och respondenterna till största del var minderåriga måste enkäten också betraktas som känslig och respondenterna som tillhöriga en utsatt grupp. Ett annat exempel som uppvisar samma mönster är den likaledes statliga studien *Youth in Europe Survey*.⁶² Exemplet visar att enkäter av det här slaget anses vara viktiga för att skapa kunskap om attityder i samhället som behöver åtgärdas, i ”Intoleransrapporten” uttryckt som ”i syfte att förstärka den gemensamma grunden av demokratiska värderingar”.⁶³

För den föreliggande undersökningen har lärarna uppmanats att påpeka anonymiteten och att deltagande är frivilligt. Att respondenterna faktiskt blivit fullgott informerade och kunnat göra ett fritt val har verifierats av det faktum att uppskattningsvis mellan 50 och 100 % av varje grupp har valt att inte delta i enkäten och att 35 % av de som påbörjat enkäten inte fullföljt den (mer om detta i avsnitt 10).

Förutom de allmänna etiska krav som ställs av Vetenskapsrådet finns en ytterligare aspekt som måste övervägas: Undersökningen kan potentiellt påvisa kontroversiella värderingar hos en grupp av befolkningen som många anser vara utsatt. Detta problem hanteras genom att vara tydlig och utförlig om de begränsningar och invändningar som alltid finns med den här typen av undersökningar.

8 Databeskrivning

Undersökningens data har samlats in genom en webbaserad enkät med bakgrundsfrågor med fasta svarsalternativ och attitydfrågor med en Likert-skala av möjliga svar. Enkätverktyget SurveyMonkey.com har använts för att samla in data och statistikprogrammet IBM SPSS Statistics 23 har använts för deras analys. Enkäten genomfördes februari till och med maj 2016.

⁵⁹ BRÅ 2004: 27.

⁶⁰ BRÅ 2004: 26.

⁶¹ BRÅ 2004: 30.

⁶² I rapport av Jonsson 2012.

⁶³ BRÅ 2004: 5.

Enkäten har erbjudits på svenska, engelska, arabiska, persiska, pashto, nordkurdiska (kurmanji), sydkurdiska (sorani) och somaliska. Eftersom planen initialt var att använda internationella kontakter för översättningarna författades originalet på engelska. Det visade sig sedan att modersmåls lärare verksamma i Sverige kunde erbjuda bättre hjälp med översättningarna. Varje översättning har verifierats av en oberoende person, även dessa i de flesta fall modersmåls lärare. För att vid tolkningsfrågor alltid kunna ta stöd i originaltexten har frågorna i enkätens olika språkversioner presenterats både på engelska och respektive annat språk – engelska och svenska, engelska och arabiska, et cetera.

13 SFI-anordnare geografiskt spridda över Svealand och Götaland deltog i genomförandet av enkäten. Anordnarnas storlek varierade från ett femtiotal elever till hundratals. Hos varje anordnare genomfördes enkäten genom försorg av de lärare som valde att ställa upp. Enligt uppgifter från några av anordnarna valde mellan noll och 50 % av eleverna i varje grupp att genomföra enkäten.

24 SFI-anordnare tackade av olika orsaker nej till att delta. Värt att notera är att åtta av dem angav frågornas karaktär som orsak. Argument som dryftades av utbildningsledare och lärare var bland annat att man inte ville riskera att avslöja elevernas religiösa tillhörighet, inte riskera att starta diskussion om religiösa frågor, att frågorna kunde uppfattas som alltför privata, att många elever kommer från länder med motsättningar mellan religiösa grupper, att en del tidigare diskussioner inte blivit bra och att det hänt att det blivit bråk. En utbildningsledare frågade några elever och fick responsen att de inte ville bli påmind om religionsfrågor, de hade fått nog. Samtidigt menade de anordnare som deltog att undersökningen var mycket intressant och uttryckte inga farhågor trots att många av dem informerades om invändningarna som gjorts. Ingen anordnare som genomförde enkäten rapporterade problem.

Ett försök att undersöka om urvalet är representativt för populationen görs i avsnitt 10 i samband med att resultaten för bakgrundsvariablerna presenteras.

9 Operationalisering

I detta avsnitt beskrivs enkätens frågor. De flesta av attitydfrågorna har hämtats från två internationella undersökningar, WZBs om fundamentalism och främlingsfientlighet och Pew Research Centers om allmänna värderingar. Anledningen till att hämta frågorna från tidigare undersökningar är att de därmed redan blivit validerade och att jämförelser med dessa kan göras.⁶⁴

Första frågan är ett filter som ser till att endast målgruppen svarar på enkäten.

Fråga	Svarsalternativ	Kommentar
Are you a muslim?	Yes, No	Svarar man ja så tillhör man målgruppen.

Tabell 9-1: Filterfråga

⁶⁴ Navarro-Riviera & Kosmin 2011: 408.

Frågan är så allmänt hållen som möjligt för att släppa igenom alla som av någon anledning anser sig vara muslimer. Alltså inte endast troende utan även de som av kulturella, sociala, etniska eller andra skäl anser sig vara muslimer.

9.1 Bakgrundsfrågor

Ett antal frågor rör respondentens bakgrund. Dessa kommer att användas för att undersöka om det finns någonting i respondenternas bakgrund som är signifikant för deras attityder. Det hade varit önskvärt att undersöka betydelsen av respondenternas socioekonomiska status, men eftersom SFI-elever oftast är nyanlända flyktingar eller deras anhöriga kan de inte förväntas ha en anställning vilket innebär att det är inte möjligt att ställa frågor om arbetsuppgifter och inkomst. Och har man ingen anställning äger man antagligen inte heller sin bostad, en annan vanlig socioekonomisk variabel. Det är inte heller givet att den tidigare socioekonomiska statusen i hemlandet är relevant för den nuvarande statusen. Den enda i sammanhanget undersökningsbara variabeln har därför befunnits vara utbildningslängd.

Fråga	Svarsalternativ	Kommentar
Which branch of islam do you belong to?	Sunni, Shia, Alawi, Ahmadiyya, Other (please specify)	
Are you male or female?	Male, Female	
Are you married?	Yes, No	
What is your age?	18-99	
What is your country of origin?	Afghanistan, Iran, Iraq, Somalia, Syria, Other (please specify)	
How many years have you been in Sweden?	<1, 1-10, >10	
What is your education?	Did not go to school, Completed less than nine years in school, Graduated from primary school (at least nine years), Graduated from secondary school (at least twelve years including primary school), Completed some education after secondary school (less than three years), Graduated from university with at least bachelor's degree (at least three years), Completed graduate school	Svarsalternativen försöker fånga det svenska skolsystemets huvudsakliga utbildningsnivåer (grundskola, gymnasium, kortare eftergymnasial utbildning, universitetsutbildning och forskarutbildning) ⁶⁵ . Den somaliska översättningen är anpassad till att grundskolan i Somalia är åtta år (men gymnasiet istället fyra år). Samtidigt har alternativen försökt göras konsistenta med ISCED-nivåerna. Svarsalternativen (förutom det första) motsvarar ISCEDs nivå 2, 3, 4, 6 respektive 8. ⁶⁶ För att förenkla översättningarna är terminologin i svarsalternativen inte helt konsistent med ISCED – primary och secondary school motsvaras i ISCED av lower respektive upper secondary school.

Tabell 9-2: Bakgrundsfrågor

⁶⁵ SCB använder en enklare skala där man i huvudsak frågar efter antal år i skolan.

⁶⁶ ISCED 2011.

9.2 Utövande

För att testa omfattningen av respondenternas aktiva utövande av sin religion används två frågor, en för privat utövande och en för utövande tillsammans med andra troende.

Fråga	Svarsalternativ	Kommentar
How often do you pray?	Less than once a month, at least once a month, at least once a week, at least once a day, five times a day	Testar personligt utövande.
How often do you participate in religious activities (e.g. attending Friday prayer or sermon in a mosque)?	Less than once a month, at least once a month, at least once a week	Testar kollektivt/socialt utövande.

Tabell 9-3: Frågor om utövande

9.3 Fundamentalism

För att testa omfattningen av fundamentalism används i princip samma påståenden som i WZBs undersökning, som refereras i avsnitt 6.⁶⁷ Respondentens attityd till fundamentalism testas genom tre påståenden, men svarsalternativen har ändrats (WZBs svarsalternativ var *agree, disagree, don't know/refuse to answer*).

Fråga	Svarsalternativ	Kommentar
Muslims should return to the roots of Islam	Agree, Somewhat agree, Disagree	Testar fundamentalism.
Islamic rules are more important to me than Swedish law	Agree, Somewhat agree, Disagree	Testar fundamentalism och attityd till demokrati. Något omformulerad från WZBs, som använder ”rules of the Quran”. Eftersom islams regler endast till en del kommer från koranen är det inte riktigt korrekt. WZB har antagligen använt den formuleringen för att kunna ställa motsvarande fråga om bibelns regler till kristna.
There is only one interpretation of Islam and every Muslim should stick to it	Agree, Somewhat agree, Disagree	Testar fundamentalism.

Tabell 9-4: Frågor om fundamentalism

Dessa är de första attitydfrågorna. Liksom följande attitydfrågor är de uttryckta som påståenden. Som svarsalternativ används en Likert-skala⁶⁸ som för enkelhets skull endast har tre alternativ. Intentionen är att ge respondenterna möjlighet att helt hålla med (*agree*) eller helt ta avstånd

⁶⁷ Koopmans 2014: 8.

⁶⁸ Befring 1994: 77.

(*disagree*), eller i någon mån hålla med om påståendet (*somewhat agree*). För att respondenterna skall ta ställning saknas svarsalternativ av typen vet inte/inget svar.

9.4 Shari'a och demokrati

För att undersöka respondenternas syn på shari'a används två frågor som testar hur långt man kan tänka sig att implementera shari'a för muslimer i Sverige. Den första frågan handlar om islamisk familjerätt. I den andra frågan ställs respondenten inför möjligheten att även införa de lagar som medför kroppsbestraffningar. Svaren på dessa kontrasteras med frågan om islamiska regler är viktigare än svensk lag.

Fråga	Svarsalternativ	Kommentar
Family laws (e.g. divorce, inheritance) according to shari'a should be implemented for Muslims in Sweden	Agree, Somewhat agree, Disagree	Testar hur långt idén om islam före svensk lag faktiskt sträcker sig. Korrelation med den frågan skall testas.
Corporal punishments according to shari'a should be implemented for Muslims in Sweden	Agree, Somewhat agree, Disagree	Testar hur långt idén om islam före svensk lag faktiskt sträcker sig. Korrelation med den frågan skall testas.

Tabell 9-5: Frågor om shari'a

Respondenternas syn på demokrati skall undersökas. En förutsättning för en fungerande demokrati är yttrandefrihet. Undersökningen testar hur långt yttrandefriheten sträcker sig genom att fråga om inställningen till att publicera text eller bilder som kan uppfattas som förolämpande för islam. Om inte innan blir frågan relevant när islam förespråkas som samhällsform och därmed blir föremål för samma uppmärksamhet som andra uppfattningar om hur samhället borde formas.

Fråga	Svarsalternativ	Kommentar
Democracy is a good thing	Agree, Somewhat agree, Disagree	Testar attityd till demokrati. Korrelation med frågan om islamiska regler före svensk lag skall testas.
Freedom of speech is a good thing	Agree, Somewhat agree, Disagree	Testar attityd till yttrandefrihet.
Publication of texts or drawings that are offending to Islam should be punishable	Agree, Somewhat agree, Disagree	Testar förståelsen av begreppet yttrandefrihet. Korrelation med frågan ovanom skall testas.

Tabell 9-6: Frågor om demokrati

9.5 Moral

Frågorna om moral är hämtade från Pew Research Centers undersökning av muslimer i ett stort antal länder med muslimsk befolkning, refererad i avsnitt 6.⁶⁹ Syftet med frågorna är att testa vad respondenterna menar är moraliskt acceptabelt och jämföra detta med påståendena att det är nödvändigt att tro på gud för att vara en moralisk person och att Sverige är ett moraliskt land.

Fråga	Svarsalternativ	Kommentar
Belief in God is necessary to be a moral person	Agree, Somewhat agree, Disagree	Relationen moral och religion.
Homosexual behavior is morally acceptable	Agree, Somewhat agree, Disagree	Vad är moraliskt.
Sex before marriage is morally acceptable	Agree, Somewhat agree, Disagree	Vad är moraliskt. Pew Research Centers formulering ”outside of marriage” kan tolkas som äktenskapsbrott snarare än sex utan att vara gifta. Formuleringen har därför ändrats till ”before marriage”.
Polygamy is morally acceptable	Agree, Somewhat agree, Disagree	Vad är moraliskt.
Abortion is morally acceptable	Agree, Somewhat agree, Disagree	Vad är moraliskt.
Sweden is a moral country	Agree, Somewhat agree, Disagree	Testar om Sverige uppfattas som ett moraliskt land. Korrelation med ovanstående frågor relaterade till moral skall testas.

Tabell 9-7: Frågor om moral

10 Resultat

Enkäten besvarades av 272 personer. Av dessa svarade 156 ja på frågan om de var muslimer, och av dessa svarade 101 på samtliga frågor i enkäten. Endast de sistnämnda utgör undersökningens urval.

10.1 Bakgrundsvariabler

Här presenteras resultatet för bakgrundsvariablerna. För de variabler som har motsvarigheter i allmän statistik görs försök att verifiera urvalets representativitet för populationen genom jämförelser med allmänt tillgänglig statistik.

58,4 % av respondenterna uppger sig vara kvinnor och resterande 41,6 % män. Den könsmissiga fördelningen av respondenterna ligger i närheten av den som enligt Skolverkets statistik gällde för samtliga SFI-elever under 2014, då 54,3 % var kvinnor.⁷⁰ Denna jämförelse är endast relevant om den könsmissiga fördelningen för de som anser sig vara muslimer inte skiljer sig från fördelningen för samtliga elever. Det förefaller inte finnas någon anledning att betvivla det.

⁶⁹ Pew Research Center 2012: 73.

⁷⁰ Skolverket 2014: tabell 3A.

Andelen respondenter som uppger sig vara gifta är 71,3 %.

Angående vilken gren av islam man anser sig tillhöra svarar 84,2 % av respondenterna att de är sunni och 9,9 % shia. Resterande utgörs av övriga svarsalternativ inklusive svar med innebörden att man bara är muslim. Fördelningen ligger inom de intervall som brukar uppskattas för alla muslimer i världen.

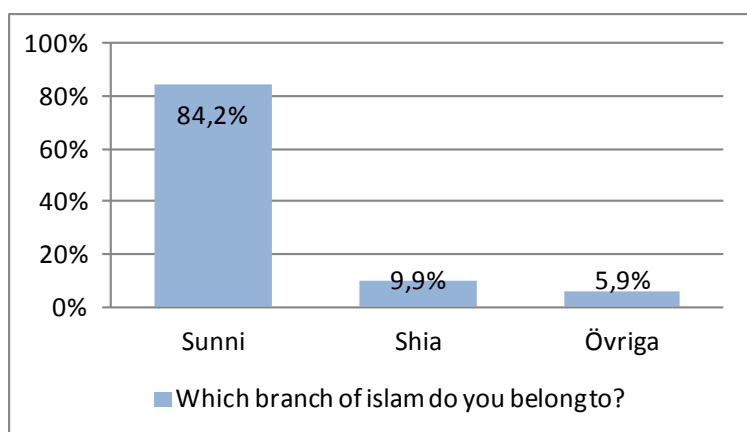


Diagram 10-1: Gren av islam

Ursprungsland för respondenterna domineras av Syrien och med betydande delar från Somalia, Palestina och Irak. Diagrammet nedan visar ursprungsländer med fler än en respondent.

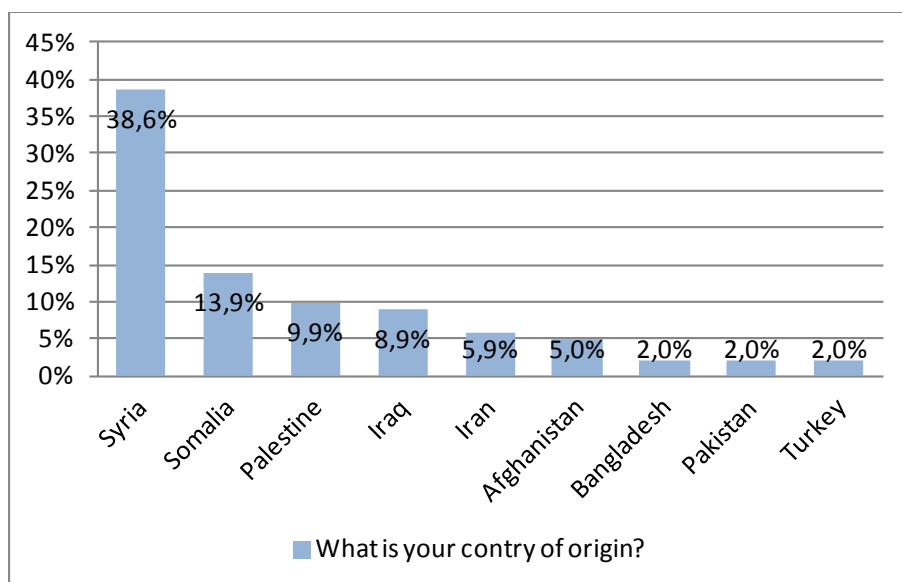


Diagram 10-2: Ursprungsländer

I fallet med ursprungsland är det svårt att göra en jämförelse med Skolverkets statistik för samtliga SFI-elever eftersom den självfallet inte omfattar religiös tillhörighet. Det går alltså inte att veta hur många av det totala antalet från till exempel Syrien som är muslimer.⁷¹ Dock är Syrien

⁷¹ Skolverket 2014: tabell 3A.

och Somalia de största länderna även i Skolverkets statistik, följda av Irak, Eritrea och Afghanistan och med Iran på sjunde plats. Med undantag för Palestina, som inte nämns bland de tio största i Skolverkets statistik, och Eritrea som å andra sidan är svagt representerat i urvalet⁷², följer dess andelar i stort sett samma mönster.

Respondenternas ålder är mellan 19 och 58 år med genomsnittet 33,2.

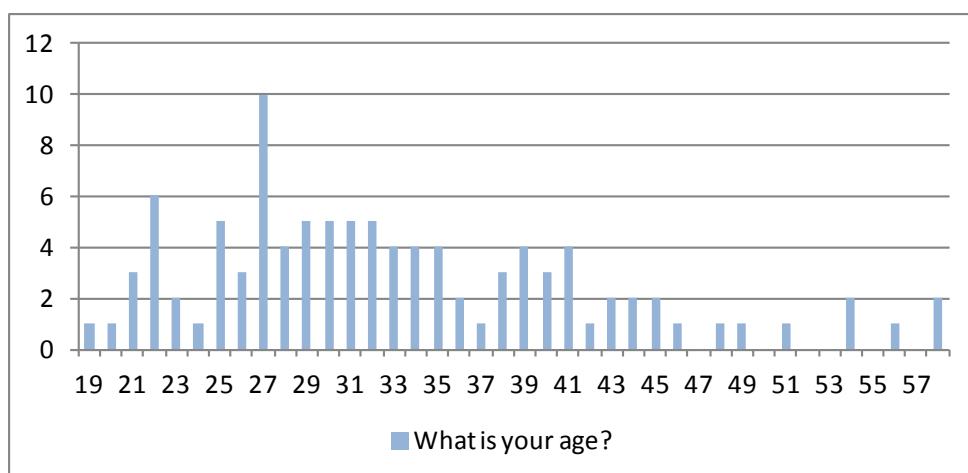


Diagram 10-3: Åldersfördelning

Även för variabeln ålder kan en jämförelse med Skolverkets statistik⁷³ göras.⁷⁴ Skolverket anger åldrarna i fem intervall och efter summering av respondenterna i samma intervall blir det uppenbart att urvalet åldersmässigt är mycket likt fördelningen för samtliga SFI-elever, vilket visas i följande diagram:

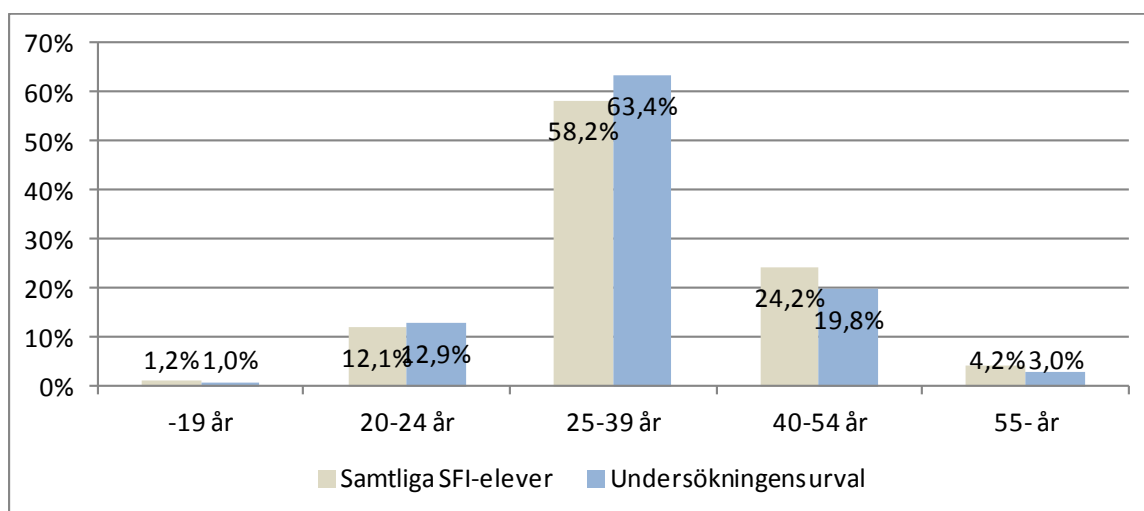


Diagram 10-4: Jämförelse av ålder med samtliga SFI-elever

⁷² Att få respondenter kommer från Eritrea kan vara en konsekvens av att undersökningen inte översattes till tigrinja.

⁷³ Skolverket 2014: tabell 3A.

⁷⁴ Återigen är jämförelsen relevant endast om fördelningen för de som anser sig vara muslimer inte skiljer sig från fördelningen för samtliga elever.

Variabeln som mäter respondenternas antal år i Sverige antar en fördelning med tyngdpunkten på de första åren. Den genomsnittliga tiden är 2,4 år. Fördelningen får anses rimlig för SFI-elever, som förväntas ha införskaffat tillräckliga svenskakunskaper inom några få år.

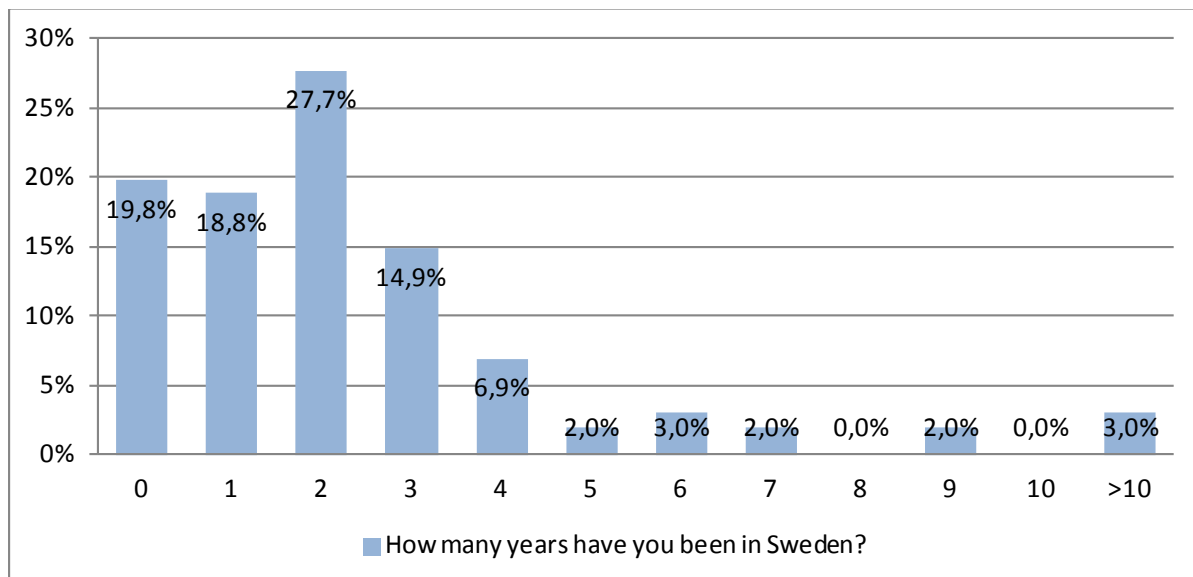


Diagram 10-5: Tid i Sverige

Vad gäller utbildning kan man konstatera att respondenterna i urvalet i hög utsträckning är välutbildade – 55 % har minst eftergymnasial utbildning.

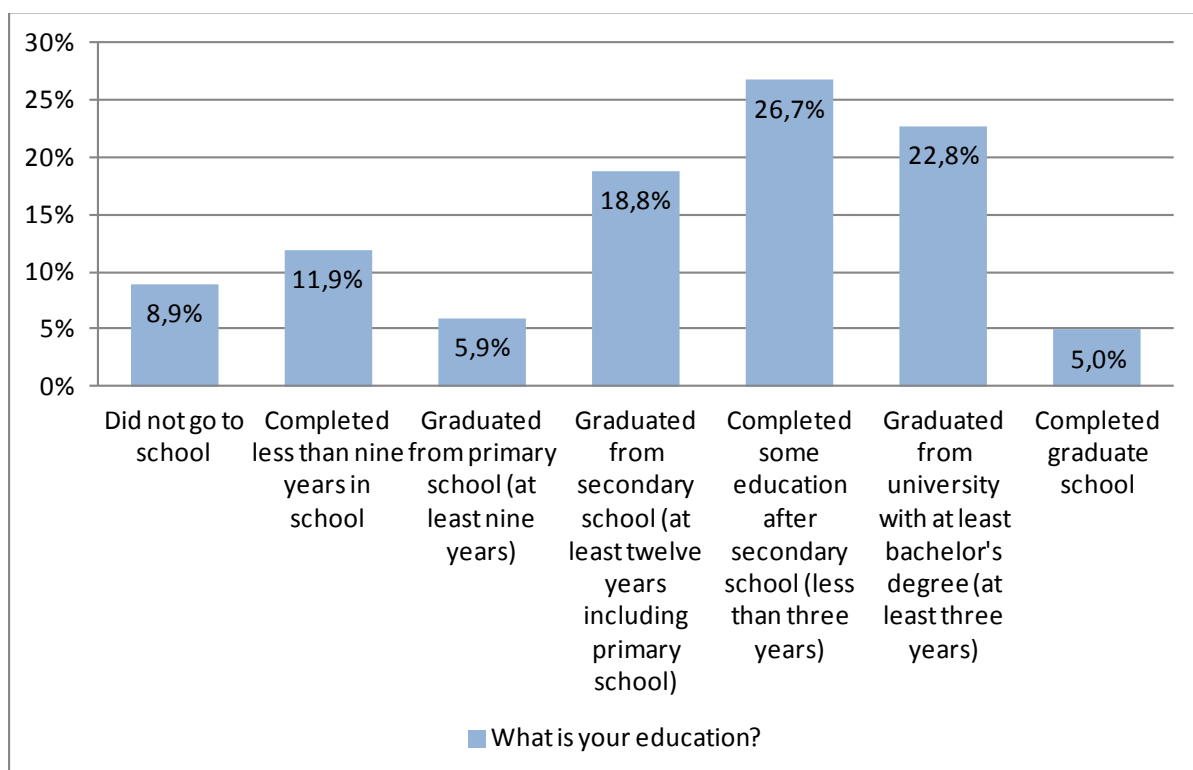


Diagram 10-6: Utbildningsnivå

Skolverkets statistik för utbildningsnivå för SFI-elever är inte möjlig att använda för jämförelse på grund av att den är summerad i (bland annat) grupperna 7-9 och 10-12 års utbildningslängd. Med andra ord blandar man personer med och utan grundskolekompetens respektive med och utan gymnasiekompetens. Istället har en jämförelse gjorts med SCBs statistik för invandrade under 2012-2015 – motsvarande det antal år de flesta i urvalet varit i Sverige – från de mest frekventa länderna i urvalet.⁷⁵ Denna population är genomsnittligt mindre väl utbildad jämfört med undersökningens urval, vilket blir tydligt i nedanstående diagram.

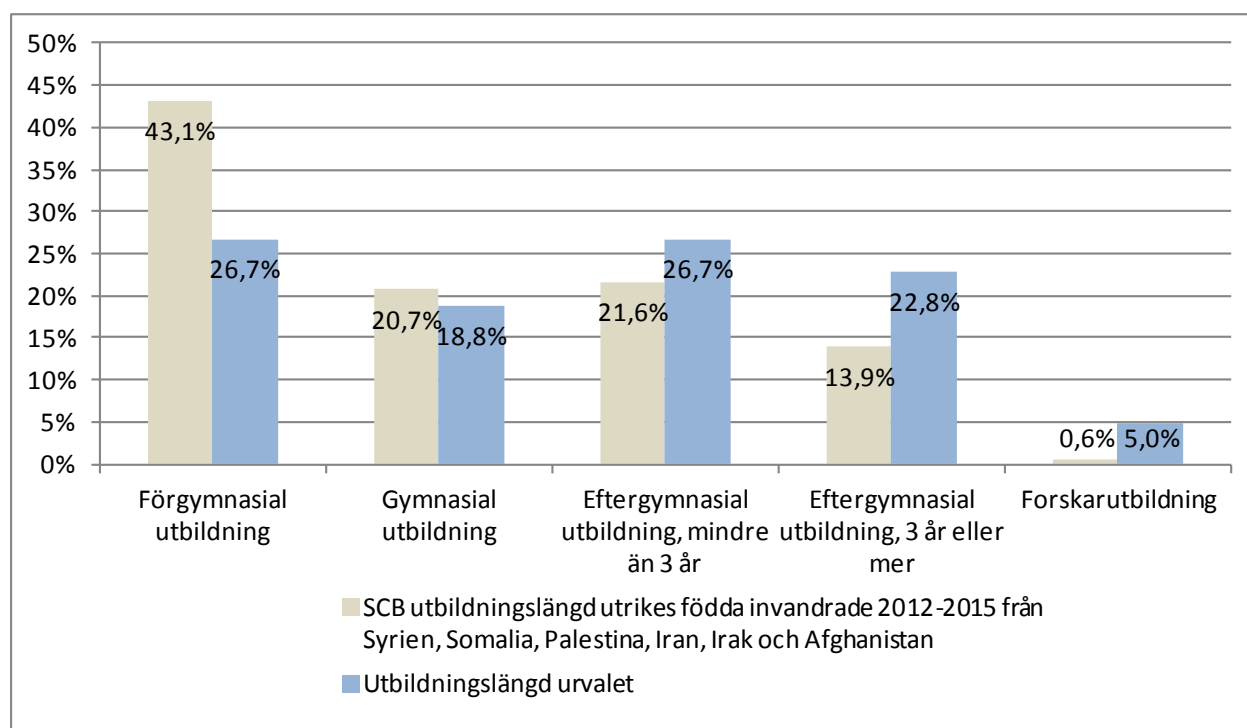


Diagram 10-7: Jämförelse av utbildningsnivå med SCBs statistik

För invandrade under 2012-2015 gäller att 36,1 % har åtminstone eftergymnasial utbildning samtidigt som 43,1 % har förgymnasial utbildning. Detta skall jämföras med urvalets 54,5 % respektive 26,7 %.

En bidragande orsak till den orepresentativt höga utbildningsnivån är att en skriftlig enkät filtrerar bort dem som är lässvaga. Enligt Skolverket tillhörde 19,6 % av eleverna med ursprung i Syrien, Somalia, Irak, Afghanistan och Iran studieväg 1, ämnad för elever med 0-6 års tidigare skolgång.⁷⁶ Bortfall av en del av dessa kan eventuellt förklara skillnaden mellan urvalets och SCBs siffror.

10.2 Utövande

Vad gäller privat utövande av religiös verksamhet, mätt i hur ofta man ber, visar resultatet på en tudelning. Antingen ber man mer sällan än en gång i månaden (vilket alltså inkluderar att inte be

⁷⁵ SCB Statistikdatabasen.

⁷⁶ Skolverket 2014: tabell 3A.

alls) eller så ber man fem gånger om dagen. Den förstnämnda kategorin omfattar 19 % av respondenterna och den sistnämnda 66 %. En kvalificerad majoritet av respondenterna uppger alltså att de upprätthåller de i islam föreskrivna fem bönerna om dagen.

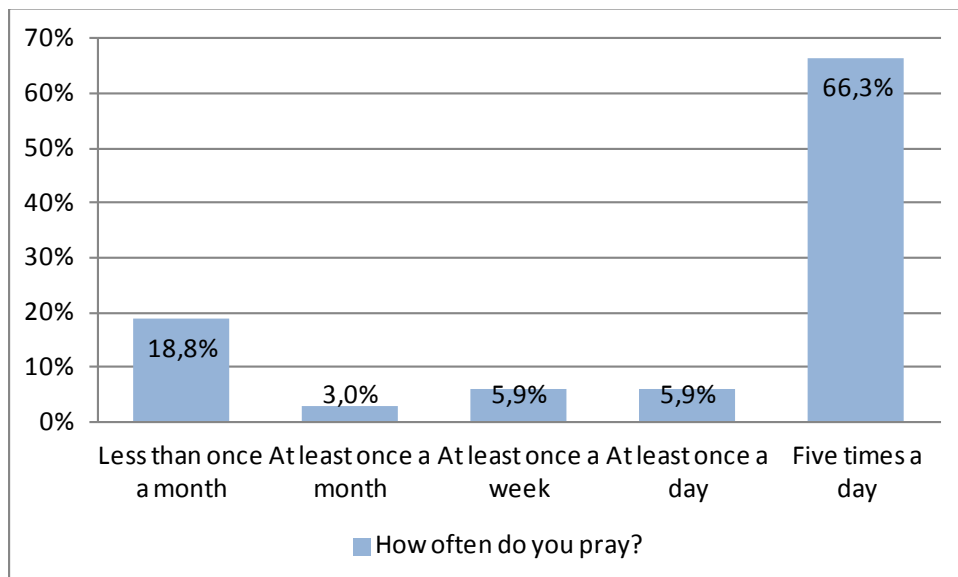


Diagram 10-8: Utövande av bön

Utövande av religiös verksamhet i grupp visar på motsatt förhållande jämfört med privat utövande. 54 % av respondenterna uppger att de deltar i religiösa aktiviteter mer sällan än en gång i månaden, 36 % att de deltar minst en gång i veckan.

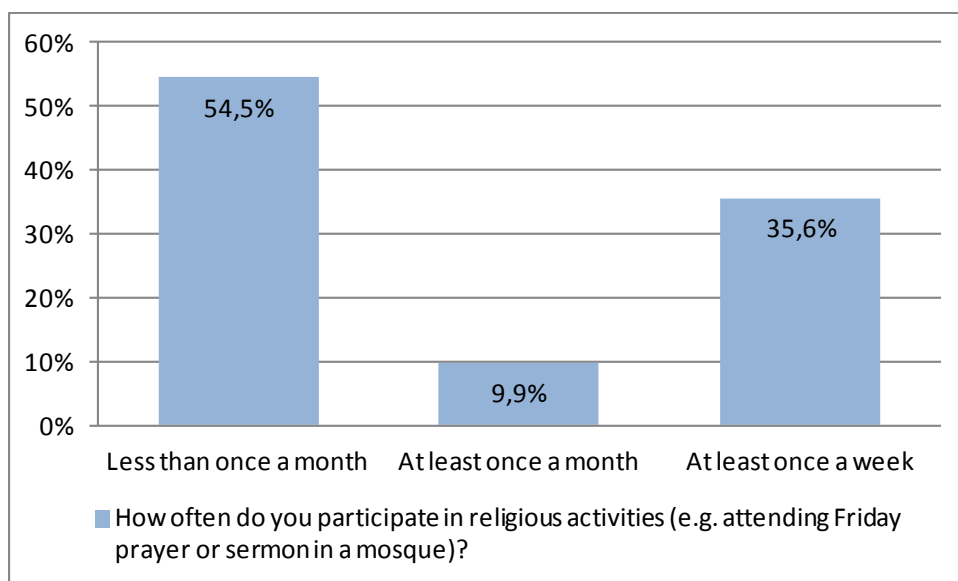


Diagram 10-9: Deltagande i religiösa aktiviteter

10.3 Fundamentalism

I det följande är *Agree* och *Somewhat agree* summerade som det svarsalternativ som respondenterna förhåller sig övervägande positiva till. 83,2 % håller med om att muslimer borde återvända till

islams grunder, 67,3 % anser att det endast finns en och bindande tolkning av islam och 55,4 % anser islams regler vara viktigare än svensk lag.⁷⁷ I WZBs studie, varifrån frågorna är hämtade, är motsvarande (för utlandsfödda) drygt 60 %, drygt 75 % respektive drygt 65 %.⁷⁸

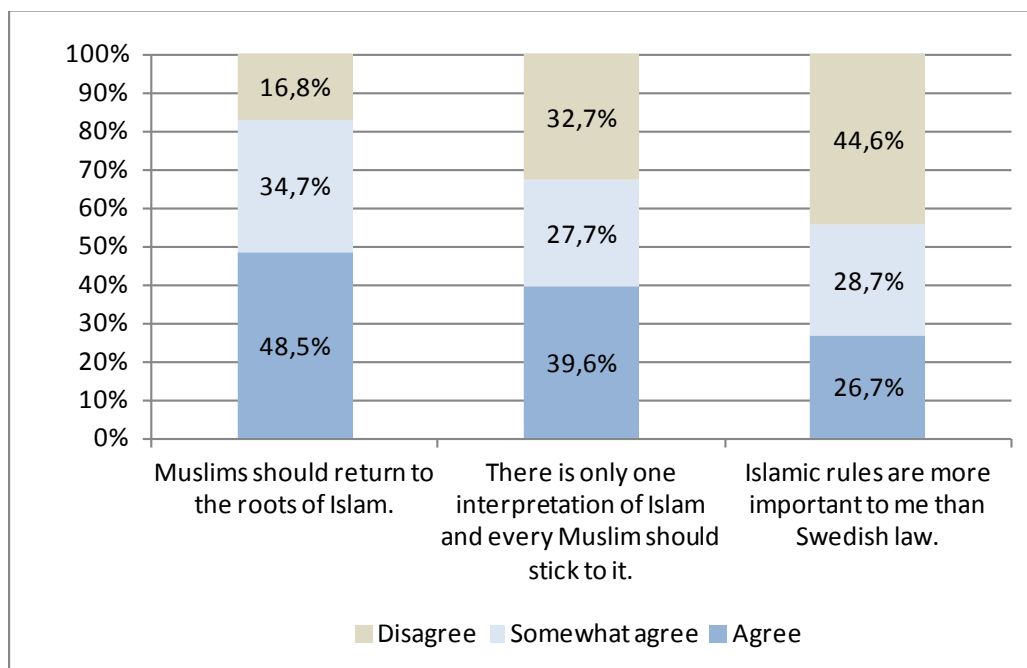


Diagram 10-10: Fundamentalism

Dessa tre variabler korrelerar ganska starkt med varandra⁷⁹, enligt tabellen nedan (samtliga signifikanta på .01-nivån). Respondenterna förhåller sig alltså i hög utsträckning på samma sätt till alla tre påståendena.

Korrelation inom temat	Islamic rules are more important to me than Swedish law	There is only one interpretation of Islam and every Muslim should stick to it
Muslims should return to the roots of Islam	.551	.393
There is only one interpretation of Islam and every Muslim should stick to it	.640	

Tabell 10-1: Korrelation inom temat fundamentalism

⁷⁷ Eftersom undersökningen inte har ambitionen att generalisera resultaten till hela populationen redovisas inte konfidensintervallen. Som exempel kan sägas att för påståendet om islamiska regler före svensk lag är dessa på 95 %-nivån 19-36 %, 20-39 % och 36-55 % för *Agree*, *Somewhat agree* respektive *Disagree*. Bootstrap har använts.

⁷⁸ Koopmans 2014: 12.

⁷⁹ Spearmans rangkorrelation har genomgående använts. Att två variabler korrelerar innebär att många svarar likadant på det ena påståendet som på det andra. Eller med andra ord att många är positiva (eller negativa) till båda påståendena, eller positiva till det ena och negativa till det andra eller vice versa.

För bakgrundsvariablerna gäller följande korrelationskoefficienter (signifikanta på .01-nivån om ej annat anges):

Korrelation med bakgrundsvariabler	Are you married?	What is your age?	How many years have you been in Sweden?	What is your education?	How often do you pray?	How often do you participate in religious activities (e.g. attending Friday prayer or sermon in a mosque)?
Muslims should return to the roots of Islam	.301	-.234 (sign .05)	Ej sign.	Ej sign.	-.492	-.509
There is only one interpretation of Islam and every Muslim should stick to it	.305	-.424	-.273	.386	-.429	-.373
Islamic rules are more important to me than Swedish law	.378	Ej sign.	-.255 (sign .05)	-.257	-.435	-.455

Tabell 10-2: Korrelation fundamentalism med bakgrundsvariabler

Från tabellen kan följande utläsas om respondenternas attityd till påståendena:

- Giftna är mer positiva till påståendena. Dessa korrelationer är ganska svaga.
- Ju längre tid i Sverige, desto mer negativ till påståendena om en tolkning av islam och att islamiska regler är viktigare än svensk lag. Dessa korrelationer är ganska svaga.
- Ju längre utbildning, desto mer positiv till påståendet att det endast finns en och bindande tolkning av islam, och desto mer negativ till att islamiska regler är viktigare än svensk lag. Dessa korrelationer är ganska svaga.
- Ju mer frekvent religiöst utövande (bön och deltagande i religiösa aktiviteter), desto mer positiv till samtliga påståenden i temat. Dessa korrelationer är överlag ganska starka.

10.4 Shari'a och demokrati

Resultaten för temat om shari'a och demokrati visar att 55,4 % av respondenterna ser positivt (*Agree* eller *Somewhat agree*) på påståendet att islamiska regler är viktigare än svensk lag. För de två påståenden som ämnar undersöka hur långt man skulle vilja se shari'a för muslimer i Sverige är 78,2 % positivt inställda till familjelagar och 37,6 % positivt inställda till kroppsbestraffningar. En mycket stor del av respondenterna kan alltså tänka sig familjelagar men när frågan handlar om kroppsbestraffningar mer än halveras stödet.

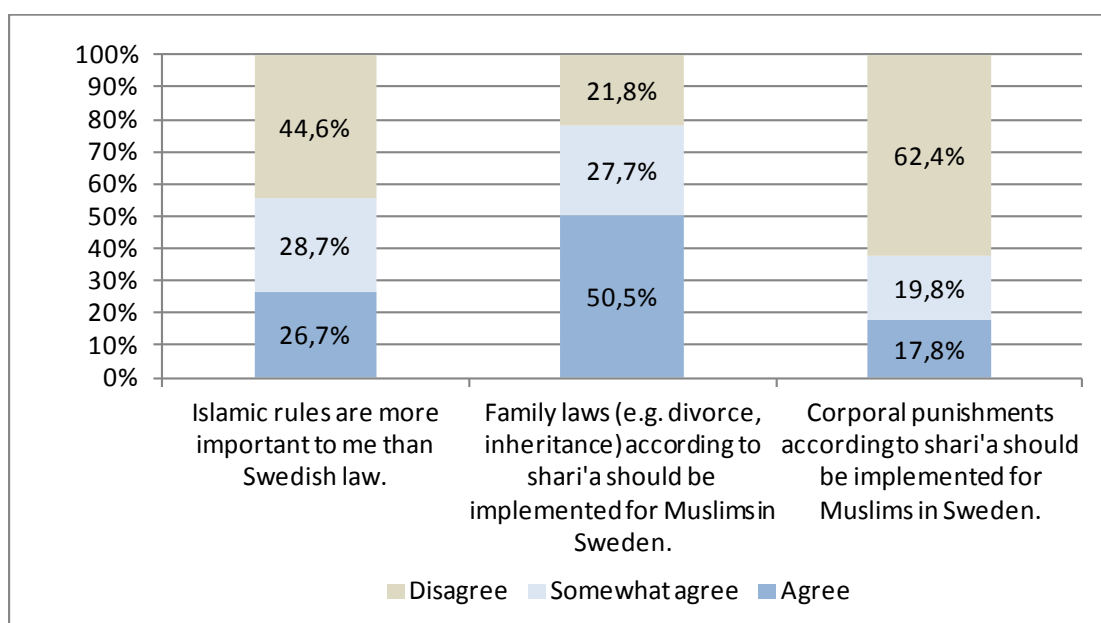


Diagram 10-11: Shari'a

Dessa tre variabler korrelerar ganska starkt med varandra, enligt Tabell 10-3 nedan. De som är positiva till en av variablerna är i hög utsträckning också positiva till de två övriga. Samtliga signifikanta på .01-nivån.

Korrelation inom temat	Family laws (e.g. divorce, inheritance) according to shari'a should be implemented for Muslims in Sweden	Corporal punishment according to shari'a should be implemented for Muslims in Sweden
Islamic rules are more important to me than Swedish law	.545	.511
Corporal punishment according to shari'a should be implemented for Muslims in Sweden	.547	

Tabell 10-3: Korrelation inom temat shari'a

För bakgrundsvariablerna gäller följande korrelationskoefficienter (signifikanta på .01-nivån om ej annat anges):

Korrelation med bakgrundsvariabler	Are you married?	What is your age?	How many years have you been in Sweden?	What is your education?	How often do you pray?	How often do you participate in religious activities (e.g. attending Friday prayer or sermon in a mosque)?
Family laws (e.g. divorce, inheritance) according to shari'a should be implemented for Muslims in Sweden	.217 (sign .05)	Ej sign.	-.203 (sign .05)	Ej sign.	-.432	-.308
Corporal punishment according to shari'a should be implemented for Muslims in Sweden	.391	Ej sign.	-.230 (sign .05)	.272	-.399	-.401

Tabell 10-4: Korrelation shari'a med bakgrundsvariabler

Från denna tabell kan följande utläsas om respondenternas attityd till påståendena:

- Gifta är mer positiva till påståendena. Dessa korrelationer är ganska svaga.
- Ju längre utbildning, desto mer negativ till kroppsbestraffningar enligt shari'a för muslimer i Sverige. Denna korrelation är ganska svag.
- Ju längre tid i Sverige, desto mer negativ till båda påståendena. Dessa korrelationer är ganska svaga.
- Ju mer frekvent religiöst utövande (bön och deltagande i religiösa aktiviteter), desto mer positiv till påståendena. Dessa korrelationer är ganska svaga.

En överväldigande andel av respondenterna är positivt inställda till demokrati. 90,1 % svarar *Agree* eller *Somewhat agree* på påståendet att demokrati är bra.

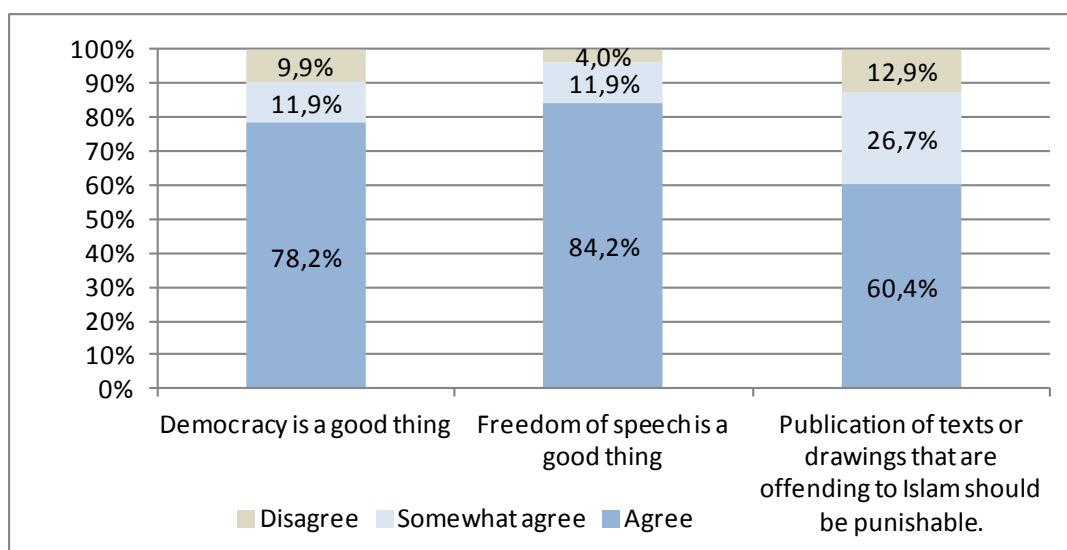


Diagram 10-12: Demokrati

För de övriga två påståendena håller 96,1 % av respondenterna med om att yttrandefrihet är bra och 87,1 % håller med om att publicering av texter eller bilder som förolämpar islam skall vara straffbart. Följande korstabell visar hur stor andel som är positivt inställda till båda påståendena. Eftersom svaren är koncentrerade till en cell i tabellen kan inte vanliga statistiska korrelationstekniker användas, men det är uppenbart av den stora andel respondenter som ser positivt på båda påståendena att de är starkt korrelerade:

Korstabell inom temat		Publication of texts and drawings that are offending to Islam should be punishable	
		Agree + Somewhat agree	Disagree
Freedom of speech is a good thing	Agree + Somewhat agree	83,2 %	12,9 %
	Disagree	4,0 %	0,0 %

Tabell 10-5: Korrelation inom temat demokrati

83,2 % av de som är positiva till påståendet att yttrandefrihet är bra är också positiva till påståendet att publiceringar som förolämpar islam skall vara straffbara. Det vill säga de är positiva till yttrandefrihet men den gäller inte deras religiösa övertygelser.

Bakgrundsvariablerna korrelerar dåligt med påståendena i detta tema. Påståendet om att publicering av text eller bilders om förolämpar islam skall vara straffbart korrelerar svagt med frekvens av bön (-.214) och religiösa aktiviteter (-.230).

10.5 Moral

Svarsalternativen *Agree* och *Somewhat agree* som tidigare summerade i den löpande texten. En mycket stor del av respondenterna – 89,1 % – anser att gudstro är nödvändig för att vara en moralisk person. Responsen på övriga påståenden spänner från att 28,7 % är positiva till

påståendet att homosexuellt beteende är moraliskt acceptabelt till att 61,4 % är positiva till påståendet att polygami är moraliskt acceptabelt.

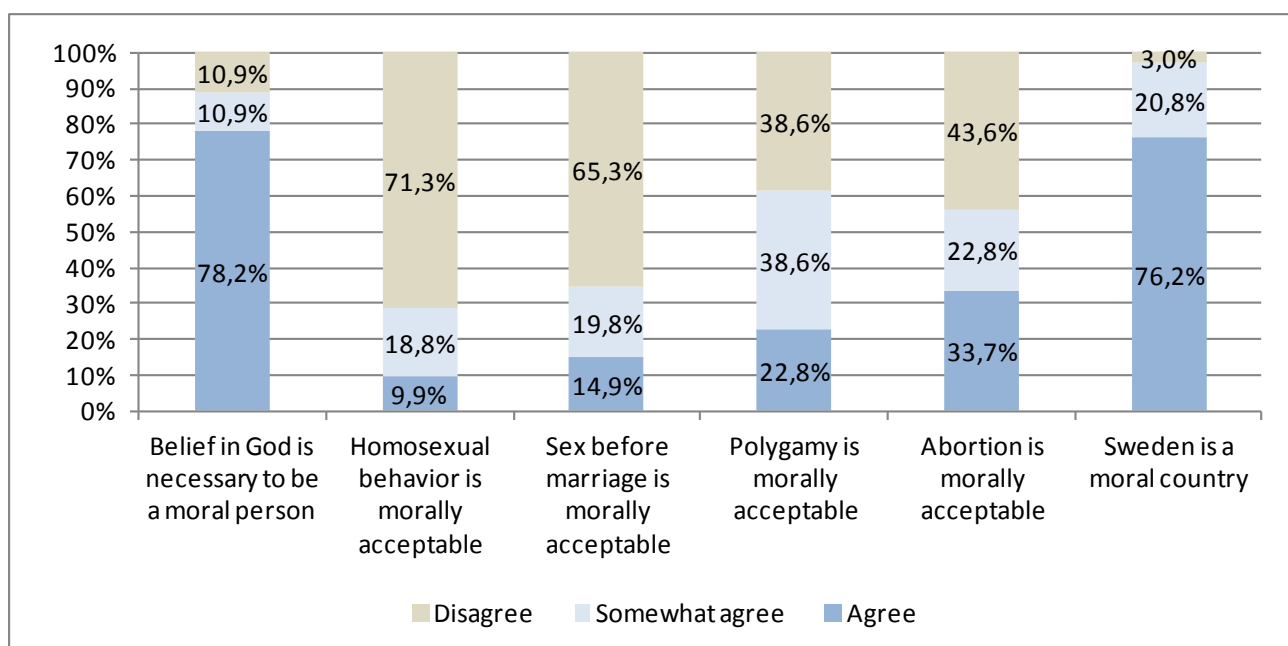


Diagram 10-13: Moral

Den enda något så när starka korrelationen inom detta tema är mellan påståendena om sex före äktenskapet och homosexuellt beteende, som har den ganska starka korrelationen .504 (signifikant på .01-nivån). Respondenterna förhåller sig alltså i ganska hög utsträckning lika till båda påståendena.

Ett intressant samband kan dock visas med hjälp av följande korstabell.

Korstabell inom temat		Belief in God is necessary to be a moral person	
		Agree + Somewhat agree	Disagree
Homosexual behavior is morally acceptable	Agree + Somewhat agree	23,8 %	5,0 %
	Disagree	67,3 %	4,0 %
Sex before marriage is morally acceptable	Agree + Somewhat agree	30,7 %	4,0 %
	Disagree	60,4 %	5,0 %
Polygamy is morally acceptable	Agree + Somewhat agree	57,4 %	4,0 %
	Disagree	33,7 %	5,0 %
Abortion is morally acceptable	Agree + Somewhat agree	50,5 %	5,9 %
	Disagree	40,6 %	3,0 %

Tabell 10-6: Korstabell för moralfrågorna

Bortsett från påståendet om abort gäller att de som ser positivt på gudstrons betydelse för moralen i hög utsträckning väljer att svara antingen positivt eller negativt på övriga påståenden. Till exempel förhåller sig 23,8 % av dessa positiva och 67,3 % negativa till påståendet om

homosexuellt beteende. De som inte håller med om att gudstro är nödvändig för att vara en moralisk person är däremot jämnt delade i attityden till de övriga påståendena. Så svarar till exempel 5 % positivt och 4 % negativt på påståendet om homosexuellt beteende.

Intressant är också att så många av respondenterna instämmer i att Sverige är ett moraliskt land samtidigt som de anser att gudstro är nödvändigt för moralen, vilket visas i tabellen nedan.

Korstabell inom temat		Belief in God is necessary to be a moral person	
		Agree + Somewhat agree	Disagree
Sweden is a moral country	Agree + Somewhat agree	89,1 %	7,9 %
	Disagree	2,0 %	1,0 %

Tabell 10-7: Korstabell för Sverige som moraliskt land

Eftersom Sveriges befolkning är ett av de minst troende i världen är denna observation tämligen överraskande.

För bakgrundsvariablerna gäller korrelationskoefficienterna i följande tabell (signifikanta på .01-nivån om ej annat anges).

Korrelation med bakgrundsvariabler	Are you married?	What is your age?	What is your education?	How often do you pray?	How often do you participate in religious activities (e.g. attending Friday prayer or sermon in a mosque)?
Belief in God is necessary to be a moral person	.252 (sign .05)	-.238 (sign .05)	Ej sign.	-.309	Ej sign.
Homosexual behavior is morally acceptable	Ej sign.	.211 (sign .05)	Ej sign.	.202 (sign .05)	Ej sign.
Sex before marriage is morally acceptable	-.331	.219 (sign .05)	Ej sign.	.574	.349
Polygamy is morally acceptable	Ej sign.	Ej sign.	Ej sign.	-.393	-.312
Abortion is morally acceptable	Ej sign.	Ej sign.	-.233 (sign .05)	Ej sign.	Ej sign.
Sweden is a moral country	Ej sign.	Ej sign.	Ej sign.	Ej sign.	Ej sign.

Tabell 10-8: Korrelation moral

De flesta av variablernas korrelationer är inte signifikanta eller endast svaga. Värt att notera är att frekvent bön är ganska starkt korrelerat till påståendena om sex och polygami.

Eftersom frågorna om moral till stor del är hämtade från Pew Research Centers studie hade en jämförelse med den studien varit intressant, åtminstone för ursprungsländerna för respondenterna i denna undersökning. Men eftersom Pews Research Centers studie saknar data

från Syrien och Somalia, det vill säga urvalets två starkt dominerande ursprungsländer, bör inte mer sägas än att resultaten tyder på att respondenterna överlag har en mer liberal syn på moraliska frågor än vad den studien visar för övriga länder i mellanöstern och nordafrika.⁸⁰

11 Diskussion

I detta avsnitt diskuteras undersökningens resultat och förutsättningar.

11.1 Resultat

Temat om fundamentalism som är hämtat från WZBs undersökning uppvisar jämförbara resultat. De tre variablerna korrelerar också starkt med varandra på samma sätt som i den undersökningen.

Majoriteten av respondenterna (55,4 %) förhåller sig positiva till påståendet att islamiska regler är viktigare än svensk lag. När det kommer till påståenden om hur mycket av shari'a man anser skall gälla för muslimer i Sverige visar det sig att 78,2 % är positivt inställda till familjelagar men bara 37,6 % positivt inställda till kroppsbestraffningar. En mycket stor del av respondenterna kan alltså tänka sig familjelagar men när frågan handlar om kroppsbestraffningar mer än halveras stödet. Det kan tolkas som att många drar en gräns för hur mycket av shari'a man kan tänka sig.

Jämfört med de undersökningar som refereras i avsnitt 6 påvisar den föreliggande undersökningen en högre andel positiva till påståendet om islamiska regler före svensk lag – i ICM Researchs enkät föredrog 40 % islamisk lag framför brittisk, i NOP Researchs variant var det 30 %, i WZBs drygt 60 %.

83,2 % av respondenterna anser yttrandefrihet vara bra men anser samtidigt att publikationer som förolämpar islam skall bestraffas (också här högre än motsvarande i NOP Researchs enkät). Man sätter en gräns för vad man får uttrycka om islam. Även om andelen är överväldigande vore det nödvändigt med en jämförande siffra för att förstå dess egentliga storlek. Det hade varit särskilt intressant att kunna jämföra med gruppen kristna infödda, och även ickereligiösa. Frågan kan handla om att sätta gränsen för yttrandefrihet vid vad man menar är det heliga, vilket skulle kunna vara en åsikt som inte är begränsad till troende.

97,0 % av respondenterna instämmer i att Sverige är ett moraliskt land. Samtidigt anser 89,1 % att gudstro är nödvändigt för moralen och tar ståndpunkter i de övriga påståendena om moral som nog inte kan sägas vara i linje med majoritetssamhällets (utom möjligtvis i fallet abort). Svenskarna är ett av världens minst troende folk⁸¹ samtidigt som homosexualitet och sex före äktenskapet nog kan anses vara lika accepterat som polygami inte är det. En möjlig tolkning är att andra variabler än de undersökta i högre grad påverkar respondenternas syn på Sverige som ett moraliskt land, till exempel demokrati, social rättvisa, asylpolitik. Denna tolkning är dock endast plausibel om man bortser från eller inte känner till majoritetssamhällets (brist på) religiositet.

⁸⁰ Pew Research Center 2013: 73.

⁸¹ <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/04/14/map-these-are-the-worlds-least-religious-countries>. Hämtad 2016-05-19.

Som sagt ställer sig 89,1 % av respondenter positiva till påståendet att gudstro är nödvändig för moralen. Det är svårt att tänka sig att den som inte tror på Gud skulle vara positiv till påståendet eftersom det innebär att denne är omoralisk. Resultatet bör alltså tolkas som att de flesta är troende och återspeglar den faktiska andelen troende bland de som identifierar sig som muslimer. Andelen är i paritet med vad Sander fann i sin undersökning från 1993.⁸² Att vara muslim uppfattas alltså i stor utsträckning som en (åtminstone) religiös identitet. En konsekvens för en sådan undersökning som den föreliggande är att det religiösa perspektivet på påståendena blir dominerande.

De flesta attitydfrågorna i enkäten korrelerar svagt eller insignifikant med bakgrundsfrågorna. Frekvens av religiös aktivitet och framför allt hur ofta man ber korrelerar däremot ganska starkt med ett antal av attitydfrågorna. Generellt gäller att ju mer frekvent utövande, desto mer positiv är respondenten till att shari'a borde gälla för muslimer i Sverige, att sex före äktenskapet inte är moraliskt acceptabelt men att polygami är det och att man ser positivt på samtliga påståenden i temat om fundamentalism.

11.2 Bortfall

Många tillfrågade elever har valt att inte delta. Enligt anekdotisk rapportering från ett antal av SFI-anordnarna utgör de uppskattningsvis 50-100 % av varje grupp. Erfarenheten har visat att de som väljer att inte delta skiljer sig från de som deltar. Det existerar alltså en risk för skevhet i resultatet.⁸³ Med tanke på många av elevernas bakgrund i stater med totalitära, repressiva samhällssystem eller rent av *failed states* kan bortfallet bero på bristande tillit. Det kan också bero på att man är rädd för diskriminering, islamofobi och rasism. Eller så gitter man helt enkelt inte – ett antal av SFI-anordnarna nämnde att flera enkäter varit i omlopp, vilket tagit tid och kraft.

Ett problem relevant för svarsfrekvensen kan vara svag läsförmåga. Eftersom enkäten är skriftlig missar undersökningen dem som är lässvaga. Enligt Skolverkets statistik från 2014 läste 19,6 % av eleverna med ursprung i Syrien, Somalia, Irak, Afghanistan och Iran på studieväg 1, ämnad för elever med 0-6 års tidigare skola.⁸⁴ Flera av de kontaktade SFI-anordnarna har också påpekat att elever på studieväg 1 på grund av detta inte är lämpliga som respondenter. Det är möjligt att bortfiltreringen av lågt utbildade förklarar varför utbildningsnivån i urvalet är jämförelsevis hög.

Det kan uppfattas som att enkäten saknar frågor som tillåter respondenten att instämma i islams goda sidor. Man kan misstänka att viljan att medverka i enkäten därför är lägre än vad den kunnat vara – man vill inte medverka till en ensidigt negativ bild av islam. 20 % av de som identifierat sig som muslimer och som påbörjat enkäten har också avbrutit den när de kommit till de attitydfrågor som kan uppfattas som kontroversiella. Det är å andra sidan möjligt att det är naturligt och otvunget som troende muslim att förhålla sig till påståendena om moral och shari'a. Vad som är gott eller inte och det etiskt rätta är inte universellt. I majoritetssamhället är det rimligtvis en extrem åsikt att vara positiv till kroppsbestraffningar på det sätt som de föreskrivs i

⁸² Vilken alltså var 80 % och enligt Sander stigande med tiden. Sander 1993: 24.

⁸³ Bell 2016: 184.

⁸⁴ Skolverket 2014: tabell 3A.

shari'a, men så kanske inte är fallet om man anser att koranen är Guds bokstavliga ord och att själva syftet med jordelivet är att försöka hålla sig till dem.

Förmodligen främjade enkätens tekniska utformning också bortfall. Alla frågor var obligatoriska – om man inte ville svara på en enda fråga var det inte möjligt att slutföra enkäten.

I slutänden går det bara att spekulera i frågan om det finns några strukturella orsaker till att så stor del valde att avstå eller avbryta enkäten och karaktären av den skevhet detta skulle kunna innebära.

11.3 Urval

För att resultatet av undersökningen formellt skall kunna generaliseras till hela populationen krävs för det första att respondenterna är slumpmässigt valda. Som beskrivits i avsnitt 8 har respondenterna i praktiken valts genom att en SFI-anordnare accepterat att delta i enkäten, och sedan att lärare hos den anordnaren bestämt att deras klasser skall delta. Detta urval kan inte utan vidare betecknas som slumpmässigt.

För att undersöka i vilken utsträckning urvalet kan betraktas som representativt gjordes i avsnitt 9.1 jämförelser med total statistik för de variabler sådan fanns tillgänglig. Jämförelsen visar att kön, ålder och gren av islam ungefärligen motsvarar hela populationen, men att utbildningsnivån är orepresentativt hög jämfört med SFI-elever från urvalets sex mest frekventa ursprungsländer. Den jämförelsevis höga utbildningen kan ha inneburit skevhet i resultatet.

Urvalet är också litet vilket inneburit att konfidensintervallen för resultaten blir stora, eller med andra ord att resultaten inte är särskilt precisa. Det blir också svårare att dela upp respondenterna i olika kategorier eftersom det kan bli alltför få respondenter i någon kategori.

Tillsammans med det stora bortfallet innebär detta att resultatet inte kan generaliseras till hela populationen.

12 Sammanfattning

Man skall vara mycket försiktig med att dra allmängiltiga slutsatser av denna undersökning. Felkällorna är många – urvalet är litet vilket innebär att konfidensen blir lidande, urvalet är inte heller slumpmässigt och även om försök gjorts är det inte möjligt att säkerställa att det är representativt för populationen, en stor del tackar nej till att delta och man kan bara spekulera i om det har en strukturell orsak och vad den skulle vara och hur den påverkar resultatet, det lilla antalet frågor kan inte ge mer än en grov uppfattning om respondenternas övertygelser, sociala konventioner kan ha betydelse för hur man svarar, och det går inte anta att det finns en gemensam förståelse för enkätens frågor, vilkas översättningar dessutom introducerar ytterligare en nivå av tolkning.

Med det sagt visar undersökningen på en del resultat som även om de bara kan godtas som indikativa ändå måste betraktas som intressanta. Respondenternas positiva inställning till shari'a inklusive kroppsbestraffningar, att den positiva inställningen till yttrandefrihet inte gäller islam,

relationen mellan gudstro och moral manifesterad som ställningstaganden för polygami men mot homosexualitet och föräktenskapligt sex, tyder på uppfattningar värda att undersöka närmare. I det fall vi är intresserade av att veta mer om de värderingar olika grupper i vårt samhället hyser skulle ett fortsatt arbete innebära ett mer adekvat urval av svenska muslimer, jämförelsegrupper bland troende och icketroende med svensk bakgrund och förfining av frågeställningarna inklusive kontroller för socioekonomisk bakgrund och *social desirability bias* i syfte att nå en djupare och mer solid förståelse för de övertygelser som studerats i den här undersökningen.

13 Referenser

13.1 Litteratur

- Abdal-Haqq, Irshad 2002: "Islamic law – an overview of its origin and elements". *The Journal of Islamic Law and Culture*. Spring/Summer 2002.
- Al-Qaradawi, Youssef 2000: *Priorities of the Islamic Movement in the Coming Phase*. Swansea: Awakening Publications.
- Alwall, Jonas 1999: "Muslimerna och religionsfriheten". I Svanberg, Ingvar och Westerlund, David (red): *Blågul islam? Muslimer i Sverige*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.
- Armstrong, Karen 2000: *Kampen för Gud. Fundamentalism inom judendom, kristendom och islam*. Stockholm: Bokförlaget Forum.
- Befring, Edvard 1994: *Forskningsmetodik och statistik*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Bell, Judith 2016: *Introduktion till forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Berglund, Jenny 2009: *Teaching Islam : Islamic religious education at three Muslim schools in Sweden*. PhD thesis. Uppsala: Uppsala University Publications.
- Besson, Sylvain 2005: *La conquête de l'occident*. Paris: Editions du Seuil.
- Edling, Christofer & Hedström, Peter 2003: *Kvantitativa metoder. Grundläggande analysmetoder för samhälls- och beteendevetare*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Esposito, John 1995: *The islamic threat. Myth or reality?* New York: Oxford University Press.
- Karlsson, Pia & Svanberg, Ingvar 1997: *Religionsfrihet i Sverige*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Marty, Martin E. & Appleby, R. Scott 1991: *Fundamentalisms observed*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Navarro-Riviera, Juhem & Kosmin, Barry A. 2011: "Surveys and questionnaires". I Stausberg, Michael och Engler, Steven (red): *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*. New York: Routledge.
- Otterbeck, Jonas 2000: *Islam, muslimer och den svenska skolan*. Lund, Studentlitteratur AB.

Ouis, Pernilla 2011: "Islam". I Svanberg, Ingvar och Westerlund, David (red.): *Religion i Sverige*. Stockholm: Dialogos förlag.

Ouis, Pernilla & Roald, Anne Sofie 2003: *Muslim i Sverige*. Stockholm: Wahlström och Widstrand.

Patel, Runa & Bo Davidson 2011: *Forskningsmetodikens grunder*. Lund: Studentlitteratur AB.

Svanberg, Ingvar & Westerlund, David 1999: "Från invandrarreligion till blågul islam? 50 år av organiserad muslimsk närvaro". I Svanberg, Ingvar & Westerlund, David (red): *Blågul islam? Muslimer i Sverige*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.

Vejde, Olle 2011: *Hur man räknar statistik*. Borlänge: Olle Vejde Förlag.

Vidino, Lorenzo 2010: *The new Muslim Brotherhood in the West*. New York: Columbia University Press.

13.2 Rapporter

BRÅ 2004: *Intolerans. Antisemitiska, homofobiska, islamofobiska och invandrarfientliga tendenser bland unga*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

ISCED 2011: *International Standard Classification of Education ISCED 2011*. Montreal: UNESCO Institute for Statistics. Tillgänglig på www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-2011-en.pdf. Hämtad 2016-05-09.

Jonsson, Jan O. 2012: *Integration, etnisk mångfald och attityder bland högstadieelever*. SOU 2012:74. Institutet för social forskning, Stockholms universitet.

Koopmans, Ruud 2014: *Religious fundamentalism and out-group hostility among Muslims and Christians in Western Europe*. Discussion paper SP VI 2014–101. Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung. Tillgänglig på <http://www.wzb.eu/en/press-release/islamic-fundamentalism-is-widely-spread>. Hämtad 2016-05-09.

Larsson, Göran 2012: "The Fear of Small Numbers: Eurabia Literature and Censuses on Religious Belonging". *Journal of Muslims in Europe*, volume 1, issue 2.

Norris, Pippa & Inglehart, Ronald 2002: *Islam & the West: Testing the Clash of Civilizations Thesis*. Faculty Research Working Papers Series RWP02-015. John F. Kennedy School of Government, Harvard University.

Pew Research Center 2010: *Muslim Networks and Movements in Western Europe*. Washington D.C. Tillgänglig på <http://www.pewforum.org/files/2010/09/Muslim-networks-full-report.pdf>. Hämtad 2016-05-19.

Pew Research Center 2011: *The Future of the Global Muslim Population*. Washington D.C. Tillgänglig på <http://www.pewforum.org/files/2011/01/FutureGlobalMuslimPopulation-WebPDF-Feb10.pdf>. Hämtad 2016-05-19.

Pew Research Center 2013: *The world's Muslims: Religion, Politics and Society*. Washington, D.C.
Tillgänglig i onlineversion på <http://www.pewforum.org/Muslim/the-worlds-muslims-religion-politics-society.aspx>. Hämtad 2016-05-09.

Sander, Åke 1993: *I vilken utsträckning är den svenske muslimen religiös?* KIM-rapport nr. 15, Centrum för studier av kulturkontakt och internationell migration vid Göteborgs universitet.

SCB Statistikdatabasen: *Invandrare 16-74 år efter kön, nationell bakgrund, utbildningsnivå, utbildningsinriktning och utflyttningsland. Invandringsår 1987-2015*. Hämtad 2016-05-09.

Skolverket 2014: *Statistik över SFI-elever*. Tillgänglig på <http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/utbildning-i-svenska-for-invandrare/elever-och-kursdeltagare>. Hämtad 2016-05-09.

TNS Gallup 2006: *TV2: Holdninger til integrasjon og internasjonale konflikter blant muslimer i Norge og den norske befolkningen generelt*. TNS Gallup, Politikk & Samfunn, april 2006.

Verfassungsschutz des Landes Nordrhein-Westfalen 2006: *Thema in Fokus: Die Ideologie der Muslimbruderschaft*. Tillgänglig på www.mik.nrw.de/uploads/media/Muslimbruderschaft.pdf.

Vetenskapsrådet 1990: *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Skrift utgiven av Vetenskapsrådet.

Vetenskapsrådet 2011: *God forskningsved*. Vetenskapsrådet rapportserie 1:2011.

13.3 Internetkällor

<http://www.aftonbladet.se/nyheter/article16596235.ab>. Hämtad 2016-05-15.

<http://www.cbsnews.com/news/many-british-muslims-put-islam-first>. Hämtad 2016-09-10.

<http://www.dn.se/sthlm/antisemitisk-talare-bjods-in-av-islamiska-forbundet>. Hämtad 2016-05-15.

http://expo.se/2013/kritiserad-socialdemokrat-valdes-in-i-partistyrelsen_5821.html. Hämtad 2016-05-15.

<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2015>. Hämtad 2016-05-15

<http://www.thenational.ae/world/europe/european-research-on-religious-fundamentalism-criticised>. Hämtad 2016-09-10.

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2795&artikel=5796656>. Hämtad 2014-12-13.

<http://www.svt.se/nyheter/inrikes/kaplan-umgas-med-erdo-ans-man-i-sverige>. Hämtad 2016-05-21.

<http://www.svt.se/nyheter/inrikes/svt-nyheter-avslojar-kaplan-har-traffat-islamister-vid-flera-tillfallen>. Hämtad 2016-05-21.

<http://www.svt.se/nyheter/inrikes/mehmet-kaplan-avgar>. Hämtad 2016-05-15

<http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/1510866/Poll-reveals-40pc-of-Muslims-want-sharia-law-in-UK.html>. Hämtad 2016-09-10.

<http://www.trouw.nl/tr/nl/4728/Islam/article/detail/3561716/2013/12/13/Enquete-bewijst-dat-veel-Europese-muslims-fundi-zijn-Of-toch-niet.dhtml>. Hämtad 2016-09-10.

<https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/04/14/map-these-are-the-worlds-least-religious-countries>. Hämtad 2016-05-20.

<http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2013/12/13/how-widespread-is-islamic-fundamentalism-in-western-europe>. Hämtad 2016-09-10.

https://en.wikipedia.org/wiki/Bradley_effect. Hämtad 2016-05-19.